

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра політичних теорій

Серія: Навчально-методичні посібники

ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти

Електронне навчальне видання

Одеса
«Юридична література»
2023

УДК 32.019.5:316.75(075.8)
П50

Упорядники:

Алевтіна Пехник, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія», <https://orcid.org/0000-0003-2534-7652>;

Аліна Прохоренко, доктор філософії з політології, старший викладач кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія», <https://orcid.org/0000-0002-8662-9322>

Рецензенти:

М. Польовий, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса;

А. Кройтор, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рекомендовано до видання навчально-методичною радою Національного університету «Одеська юридична академія» (*протокол № 4 від 05.06.2023 року*)

Політична ідеологія [Електронний ресурс] : навчально-методичний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / упоряд.: А. Пехник, А. Прохоренко ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». — Одеса : Юридична література, 2023. — 64 с. — (Серія: Навчально-методичні посібники)
ISBN 978—966—419—417—1

Навчально-методичний посібник призначений для здобувачів вищої освіти, які вивчають дисципліну «Політична ідеологія».

У навчально-методичному посібнику викладено зміст навчальної дисципліни за темами лекцій та практичних занять, практичні завдання з курсу, перелік тем для самостійної роботи, питання для перевірки знань з навчальної дисципліни, перелік тем доповідей та презентацій, а також список рекомендованої літератури.

Навчально-методичний посібник підготовлено відповідно до освітніх програм вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» і рекомендовано використовувати у навчальній роботі при підготовці здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

УДК 32.019.5:316.75(075.8)

I. ВСТУП

Навчальна дисципліна «Політична ідеологія» призначена для здобувачів вищої освіти, що навчаються за другим (магістерським) рівнем вищої освіти.

Курс надає уявлення про трактування політичної ідеології; визначальні політичні процеси сучасного світу; головні тенденції суспільного розвитку в різних типах країн; стан суспільно-політичних процесів в сучасній Україні. Завдання курсу: ознайомлення студентів з основними підходами до визначення концепту ідеології та етики, розкриття їх атрибутивних ознак, структури та функцій політичної ідеології, а також висвітлення провідних політичних ідеологій сучасності.

Мета навчальної дисципліни — формування у студентів комплексного, цілісного розуміння поняття ідеології, її природи, функціональних особливостей, інструментарію та ролі у політичному житті.

Після успішного завершення курсу навчальної програми здобувач вищої освіти буде: знати основні підходи до визначення концепту ідеології; розуміти атрибутивні ознаки політичної ідеології; аналізувати структуру та функції політичної ідеології, а також висвітлювати провідні політичні ідеології сучасності; знати специфіку та структуру політичної свідомості, суть та структуру та рівні політичної ідеології, її ознаки та функції; орієнтуватись в «класичних» та сучасних політичних ідеологіях, вміти фахово аналізувати ідеологічні детермінанти конкретних проявів політичного життя; аналізувати релігію як політичну ідеологію; аналізувати стан ідеологічного забезпечення політичного життя в Україні

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 годин / 4 кредити ECTS.

Підсумковою формою контролю є залік.

ISBN 978—966—419—417—1

© Пехник А., Прохоренко А.,
упорядкування, 2023

II. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Навчальна дисципліна «Політична ідеологія» є однією зі складових програми підготовки бакалавра за спеціальністю 052 «Політологія».

Успішне вивчення курсу «Політична ідеологія» передбачає освоєння здобувачами вищої освіти лекційного матеріалу, його закріплення та поглиблення на практичних заняттях, самостійне вивчення нормативної, навчальної та наукової літератури.

Основним видом навчальних занять є лекції, призначені для засвоєння теоретичного матеріалу.

Лекція – це аудиторне заняття з курсом або його частиною (поток), що проводять провідні викладачі – лектори (професори та доценти) навчального закладу, а також провідні вчені або спеціалісти, запрошені для читання лекцій, що містять основні положення навчальної або спеціальної дисципліни, їх теоретичні проблеми, в тому числі новітні наукові досягнення. Тематику курсу лекцій наведено у тематичному плані навчальної дисципліни.

Основними завданнями, що визначають напрямок лекційних занять, є: характеристика структури теми; розкриття змісту категоріального апарату теми; висвітлення зв'язку теорії з практикою.

Лекція є теоретичною основою практичних занять, подальшого самостійного вивчення курсу здобувачами вищої освіти.

Самостійну роботу здобувача вищої освіти над лекцією умовно поділяють на три основні етапи:

1) підготовка до лекції, що відбувається заздалегідь і передбачає ознайомлення з рекомендованою навчальною літературою за конкретною темою, що її викладатимуть на лекції;

2) сприйняття і конспектування лекції, що полягає в засвоєнні усного матеріалу і його коротких записів (конспектуванні). При конспектуванні необхідно в результаті «переробки» інформації виділити основну думку лектора і стисло її викласти. Лекція не підлягає дослівному запису, за винятком формулювань, визначень, імен, найменувань політико-правових актів та літератури, хронологічних і статистичних даних, підсумкових висновків за темою;

3) подальша робота над лекцією, що передбачає додаткове доопрацювання конспекту на основі самостійного вивчення рекомендованої нормативної, навчальної та наукової літератури.

Лекції спрямовані на формування сучасного рівня професійних знань, професійної культури здобувачів, здатності творчого осмислення навчального матеріалу.

Практичні заняття, які проводять з академічною групою, є логічним продовженням лекційного курсу. На них поглиблюють, закріплюють та деталізують знання, отримані під час лекції і в результаті самостійної роботи.

Практичні заняття спрямовані на підвищення рівня розуміння найактуальніших проблем становлення й розвитку демократичного ладу, більш поглиблене вивчення складних або дискусійних питань відповідної теми, на поточний контроль засвоєння знань, умінь, навичок здобувачів вищої освіти.

Практичному заняттю має передувати підготовка здобувача вищої освіти за завчасно визначеним планом. Для цього необхідно:

- вивчити і доповнити конспект лекції з даної теми;
- вивчити рекомендовані політико-правові акти, навчальну та наукову літературу;
- скласти конспект або тези відповіді по найбільш складним питанням заняття;
- вміло використовувати вивчений матеріал при відповідях.

Здобувач вищої освіти на практичному занятті має продемонструвати знання теоретичного матеріалу, здатність використовувати його при вирішенні практичних завдань, уміння ясно та аргументовано висловлювати свої думки в усній та письмовій формі, оперуючи термінологією.

Під час проведення практичних занять викладач використовує такі форми: вільне обговорення питань плану заняття в академічній групі; індивідуальна співбесіда з кожним здобувачем; виконання письмових, в тому числі контрольних, робіт; заслуховування доповідей, рефератів з найбільш складних питань і їх подальше колективне обговорення в групі тощо.

Практичні заняття є також одним із видів поточного контролю за успішністю освоєння здобувачами навчального матеріалу. На кожному занятті викладач оцінює ступінь підготовки здобувача з теми. Підсумкові оцінки вносять до журналу обліку успішності.

Метою практичних занять є: навчання застосуванню теоретичних положень у практичній діяльності; вироблення навичок самостійної роботи здобувача; розвиток професійної свідомості та мислення.

Важливими формами навчальних занять є індивідуальні навчальні заняття, консультації.

Індивідуальні навчальні заняття організовують з окремими здобувачами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей. До видів індивідуальних завдань з курсу належать реферати, доповіді, презентації та тестові завдання.

Самостійна робота здобувача є однією з основних форм організації навчання, основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових аудиторних занять час.

Мета самостійної роботи – закріплення, поглиблення й узагальнення знань, здобутих на лекційних та практичних заняттях. У процесі самостійної роботи у здобувачів формуються індивідуальні вміння та навички самостійного засвоєння навчальної та наукової літератури, нормативних джерел, використання сучасних інформаційних засобів і технологій.

Для підвищення ефективності самостійної роботи здобувача доцільно її планування. Планування та організація самостійної роботи мають ґрунтуватися на достовірній інформації згідно з такими позиціями: вид роботи (наприклад, підготовка до лекції, практичних занять); трудомісткість процесу підготовки (з урахуванням індивідуальних здібностей і особистісних якостей здобувача); форми і методи навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення виду самостійної роботи; місце і форма виконання самостійної роботи (наприклад, у бібліотеці, спеціалізованому навчальному кабінеті, комп'ютерному класі, вдома; письмово, усно тощо); форми і способи контролю виконання самостійної роботи здобувача; необхідний і достатній обсяг часу за диференційованими нормативами щодо кожного виду самостійної роботи.

Особливість самостійної роботи полягає в необхідності самостійного, творчого пошуку та аналізу інформації. Це дає змогу розширити обсяг інформації з теми, отримати системне уявлення з конкретного питання.

До видів самостійної роботи віднесені підготовка презентації в рамках теми практичного заняття.

Результати, отримані здобувачами вищої освіти на практичних заняттях, враховують під час проведення підсумкового контролю з навчальної дисципліни. Формою такого контролю з навчальної дисципліни «Політична ідеологія» є залік.

Результати заліку вносять до екзаменаційної/залікової відомості та залікової книжки здобувача.

Здобувача вважають допущеним до заліку лише за умови виконання всіх видів робіт, передбачених планом навчальної дисципліни.

Критерії оцінювання знань здобувачів:

Оцінка виставляється за національною чотирибальною шкалою: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно». При оцінці за основу слід брати повноту і правильність виконання завдань.

1. Оцінка «5» (відмінно) ставиться в тому разі, коли відповідь здобувача правильна, повна, послідовна, логічна; здобувач впевнено володіє фактичним матеріалом з усього курсу, вміє застосовувати його щодо конкретно поставлених завдань.

2. Оцінка «4» (добре) ставиться в тому разі, коли відповідь правильна, послідовна, логічна, але здобувач допускає у викладі окремі незначні пропуски фактичного матеріалу або не повністю вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань.

3. Оцінка «3» (задовільно) ставиться у тому разі, коли здобувач володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки.

4. Оцінка «2» (незадовільно) ставиться в тому разі, коли здобувач виявляє незнання більшої частини фактичного матеріалу або здобувач відмовляється відповідати на поставлені питання.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

100- бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національного шкалою	
		Екзамен	залік
90-100	A	Відмінно	зараховано
82-89	B	Добре	
74-81	C		
64-73	D	Задовільно	
60-63	E		
1-59	Fx	незадовільно	
1-34	F		

III. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ теми	НАЗВА ТЕМИ	Аудиторні заняття (в год.)		Самостійна робота (в год.)
		Лекції	Практ.	
1	Сучасні підходи до розуміння концепту ідеології.	2	2	2
2	Структура політичної ідеології	2	2	2
3	Ідеологічна діяльність та її види	2	4	2
4	Ідеологія лібералізму та неолібералізму	4	4	2
5	Ідеологія консерватизму, неоконсерватизму	2	4	2
6	Соціалізм. Комунізм.	4	4	2
7	Сутність ідеології націоналізму.	4	4	4
8	Ідеології фашизму та нацизму.	2	4	2
9	Основні політичні течії як засоби політичного мислення та дії.	4	4	2
Індивідуальне завдання				30
контрольна робота				10
Всього 120 годин:		26	34	60

IV. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Тема 1. Сучасні підходи до розуміння концепту ідеології.

1. Поняття та сутність політичної ідеології.
2. Зміст та ознаки політичної ідеології. Генеза та основні тлумачення.
3. Активність ідеології. Ідеологія та істина. Ідеологія та наука. Ідеологія та суспільна психологія.
4. Функції політичної ідеології.

Поняття «ідеологія» утворено із двох давньогрецьких слів: грецького «ідея» («те, що видно», образ, задум, думка) та «logos» – наука, вчення, мислення). Отже, з етимологічного погляду, поняття «ідеологія» означає вчення про ідеї.

На ранніх етапах розвитку суспільства в якості основного засобу розуміння реальності виступали міфи, вірування, звичаї, ритуали, традиції. Пізніше з'явилася релігія, яка показувала більш цілісне сприйняття світу. Багато вчених вважають релігію історично першою формою ідеології.

Виникнення вихідних компонентів ідеології пов'язують із вченням Ф.Бекона. Однак, у науковий обіг термін «ідеологія» було введено лише наприкінці XVIII – на початку XIX ст. представником пізнього покоління французьких просвітителів Антуаном Дестютом де Трасі («Етюд про здатність мислити», «Елементи ідеології»).

З часом сенс поняття «ідеологія» неодноразово змінювався. У зв'язку з цим інтерес представляє порівняльний аналіз трактувань цього поняття:

1. У трактуванні А.Дестюта де Трасі ідеологія - це «наука про ідеї, про те, як вони виникають і про закони людського мислення». Це наука – така сама точна, як і всі природничі науки. Однак, з Наполеона ідеологію почали вважати «туманною метафізикою», яка не має ні змісту, ні сенсу, а саме поняття набуло зневажливого відтінку. Тим самим було започатковано критику ідеології як помилкової, збоченої форми свідомості.

2. Марксистське трактування теж оцінювало ідеологію як помилкову свідомість, але головним чином, - буржуазну німецьку ідеологію, сучасну Марксу та Енгельсу. У такому розумінні будь-яка думка, чи теорія, яка виражає інтереси буржуазії, спотворює соціальну реальність для її класових інтересів. Але марксизм одночасно позитивно трактує ідеологію як надбудовну форму, виявляючи нерозривний зв'язок перетворень у способі виробництва зі зміною суспільної свідомості. В.Ленін вважав

ідеологію здатною просвітити, згуртувати і мобілізувати пролетаріат на революційну боротьбу і тому оголосив марксизм «науковою ідеологією», протиставляючи її реакційній буржуазній ідеології. У його розумінні ідеологія має яскраво виражений класовий характер.

3. Трактуючи К.Манхейма. Німецький соціолог, автор роботи «Ідеологія та утопія» стверджує, що «поняття ідеології (і утопії) пов'язане з розумінням того, що окрім звичайних джерел помилок існують хибні структури свідомості. Деякі з них випереджають «сучасне» їм буття, інші відстають від нього. В обох випадках ці структури свідомості маскують буття.

Така ситуація обумовлена тим, що представники різних політичних кіл і партій по-різному представляють навколишню реальність; в результаті «ми вже не живемо в тому самому світі ідей», існують «взаємно протилежні системи мислення». Використання поняття ідеології «не передбачає» свідомої політичної брехні, бо «будь-яке політичне та історичне мислення обумовлено соціально».

4. Широке поширення концепцій постіндустріального суспільства призвело у XX столітті до появи теорій «кінця ідеологій» чи деідеологізації. (Д.Белл, З.Бжезінський, П.Фейєрабенд та ін.). Основна теза полягала в тому, що «ідеології вичерпали себе», наука повинна звільнитися від загальних ідеологічних догм, що насаджуються державою, і послідовно пліуралізуватися.

Критичні оцінки ідеології як хибної, ілюзорної свідомості притаманні видатним представникам Франкфуртської школи у філософії та соціології (М.Хоркхаймер, Т.Адорно, Г.Маркузе, Ю.Хабермас). Так, Ю. Хабермас, оцінюючи ідеологію як «колективне засліплення», заявляє, що ідеологія вичерпала свій інтегративний чинник та поступається місцем «масовій культурі».

Т.Адорно і Г.Маркузе заявили, що в результаті підпорядкування особистості хибним колективним постулатам, формується «одномірна людина», яка стає об'єктом духовного маніпулювання і мимоволі включається до споживчих перегонів.

Французький політолог Ф.Бенетон, аналізуючи логіку Великої Французької революції та Великої Жовтневої соціалістичної революції, приходить до висновку, що ідеологія є примусовою духовною силою, а її дія виражається у використанні насильницьких методів, у руйнуванні громадянського суспільства, в автократичній концепції влади та затвердженні всездозволеності. У результаті ідеологія та тоталітаризм

виявляються нерозривно пов'язаними, та крах тоталітаризму неминуче веде до краху ідеології.

Американський філософ Ф.Фукуяма стверджує, що «завершення ідеологічної еволюції людства» («кінець історії») відбувається через втрату марксизмом-ленінізмом своєї рушійної ролі; в результаті припиняється конфронтація між Сходом і Заходом і на планеті створюється «деідеологізований світ», в якому готовність ризикувати життям заради абстрактної ідеї та ідеологічна боротьба, що вимагає відваги, уяви – відійдуть на задвірки, периферію світу, а замість неї утвердяться «економічний розвиток, турбота про екологію та задоволення витончених запитів споживачів».

5. Періодично виникають і поширюються концепції «реідеологізації», тобто, заклики відновити ідеологію у своїх правах. Важливим є те, що навіть ті, хто виступав ініціаторами деідеологізації (Д.Белл та С.Ліпсет), згодом почали пропагувати необхідність «реідеологізації».

Слід визнати, що з початку XXI століття людство переживає ренесанс ідеології. Очевидно, це відбувається тому, що жодна із сфер суспільного життя (економіка, політика, культура, наука) не може функціонувати в «чистому» вигляді, звільненому від впливу будь-яких інтересів, цілей, ідей, що становлять зміст ідеології.

Аналіз сучасної наукової літератури та практики вживання поняття «ідеологія» показує, що воно використовується у різних сенсах. Фахівці виділяють кілька визначень даного поняття:

1. Ідеологія - це сукупність ідей, що виражає інтереси свого носія. У цьому її носіями можуть бути окремі особистості, соціальні групи, класи і навіть держави. У цьому сенсі можна говорити про ідеологію керівника, ідеологію студентства, ідеологію робітничого класу, ідеологію білоруської держави тощо.

2. Ідеологія – це сукупність політичних переконань та установок. І тут розрізняють ідеологію лібералізму, консерватизму, соціалізму (комунізму), націоналізму тощо.

3. Ідеологія – це сукупність ідей, які відбивають економічну структуру суспільства. У цьому випадку можна вести мову про ідеологію бідних або багатих, виробників або споживачів, економічного розвитку або стагнації та ін.

4. Ідеологія – це жажлива, спотворена, ілюзорна свідомість деяких соціальних груп, класів. Так визначити ідеологію дозволило спеціально наукове вивчення цього феномену, яке було розпочато ще французькими

мислителями у XVIII столітті (Д. де Трасі, П. Кабаніс, Е. Кондильяк та ін.), а потім продовжено у XIX столітті (К. Маркс) та у XX столітті (К. Манхейм та ін.).

5. Ідеологія – це система ідей, яка обслуговує та виправдовує певні види суспільної практики і тому відрізняється від теоретичного осмислення дійсності. У цьому сенсі поняття ідеології використовується французькими філософами – постструктуралістами та постмодерністами (Р. Барт, Ж. Дерріда, М. Фуко).

Порівняльний аналіз сучасних трактувань (визначень) ідеології свідчить: загальним є тлумачення ідеології як сукупності (системи) ідей (цінностей, думок, уявлень, переконань тощо.), які виражають інтереси (потреби, цілі, ідеали) свого носія. Отже, які б конкретні сенси не вкладалися вченими в поняття ідеології, вони висловлюють згоду в основному: ідеологією називається сукупність (система) ідей, що виражають інтереси та цілі її носія.

Але ідеологія – це не лише система ідей. Сутність ідеології проявляється також у тому, що вона:

- встановлює зв'язок між світоглядом та нормами поведінки людей;
 - з'ясовує сенс того, що відбувається в суспільстві, пояснює і виправдовує нові явища, що виникають у ньому;
 - дозволяє людині знайти своє місце у житті, визначити життєвий шлях, виробити собі певну позицію і прагнути зміни соціальної дійсності.
- Відмінні риси ідеології:
- це форма суспільної свідомості;
 - вона нерозривно пов'язана з інтересами та потребами соціальних верств та груп суспільства;
 - відіграє велику організуючу та інтегративну роль;
 - з її допомогою відбувається соціалізація особистості;
 - вона тісно пов'язана з політикою і включена до загальносвітового контексту.

Специфіка функціонування ідеології:

1. Ідеологія претендує на систематизований виклад свого змісту, але при цьому не має власної системи понять, користуючись поняттями та категоріями практично всіх суспільних наук.

2. Вона приваблює своїми гаслами, проте її конструкти складаються з розпливчастих, навмисне туманних і, як правило, термінів, що не піддаються науковій перевірці (наприклад, «пролетарський інтернаціоналізм», «народний дух», «вільний ринок» тощо).

3. Будь-яка ідеологія – це сукупність філософських, політичних, економічних, правових, естетичних, релігійних та інших ідей. Звідси – різноманітність її змісту, еклектичність і слабка узгодженість її різних положень.

4. Ідеологія може бути представлена у вигляді одного систематизованого вчення, або у вигляді розсіяних за численними та різними текстами ідей (особливо це стосується сучасних ідеологій, наприклад, глобалізму, екологізму тощо).

5. Ідеології притаманні певні внутрішні закономірності власного розвитку та функціонування:

- кожна окремо взята ідея, як стати елементом ідеології, вже пройшла свій шлях становлення та розвитку;
- коли ідея стає елементом ідеології, вона ніби отримує своє нове життя, нову форму та призначення;
- також ідеологія, будучи оформленою лише одного разу у вигляді вчення, починає своє подальше самостійне життя та стає самоцінним, самодостатнім, зі своїми принципами та установками, розвиваючись на своїй власній основі.

Англійський дослідник Л.Фойєр спробував сформулювати деякі закони функціонування ідеології:

- а) Закон постійних інгредієнтів:
 - якесь глобальне уявлення про місію звільнення та розкріпачення;
 - догмат, що дає ідеології філософське обґрунтування;
 - наявність певного шару людей, що закликають втілити ідеологію в життя;
- б) Закон «лівого» і «правого» крила (одна й та сама філософська ідея у своєму розвитку проходить різні стадії – «зліва направо» або, навпаки, «праворуч наліво», обслуговуючи різні політичні та соціальні сили);
- в) закон генераційної ідеологічної хвилі (кожне чергове покоління шукає нову ідеологію).

6. Кожен носій ідеології прагне подати свою ідеологію як вираження інтересів та потреб всього суспільства.

Маючи власну роль у суспільстві, ідеологія має функції здійснення яких виводить її межі претензій на наукову істину.

Ідеологічний спосіб відображення відрізняється від логічно-раціонального (науково-теоретичного) і від емоційно-психологічного (життєво-побутового, повсякденного).

Зміст ідеології визначається вченням або доктриною (вища міра систематизації). Вони інтегруються в знання, які вироблені попередніми

поколіннями; запозичуються раніше отримані знання та вигадки з інших ідеологій; дається картина світу з акцентами на місці та ролі людини в ньому.

Це вчення може бути науковим чи ненауковим, навіть утопічним, але ідеологія, заснована на ньому, може бути прогресивною. Так, у період боротьби проти феодалізму теорія суспільного договору була формою вираження причетності людини (народу), влади, але вона протистояла ідеї про божественне походження влади монархів і феодалів. На цих ідеях дорослішали англійський конституціоналізм та європейський лібералізм, які відіграли свою прогресивну роль в об'єднанні противників застарілих політичних та правових інститутів та руйнуванні їх політичних структур, спадкових привілеїв, станових перегородок, що забезпечило подальший розвиток суспільства.

Використовуючи політичні теорії, вчення, ідеологія спочатку ставить наукові завдання, які мають ґносеологічний підхід та акцентує увагу на з'ясуванні істинного та неістинного.

Критично оцінюючи теорії та практики минулого, ідеології мають принаймні дві мети. Перша, глобальна – створити досконаліше суспільство (з погляду тієї соціальної групи, яка представляє плани, програми, параметри, риси цього суспільства). Друга мета - інструментальна (без здійснення якої нездійснення перша) - оволодіння масовою політичною свідомістю, впровадження в нього своїх оцінок минулого та майбутнього держави та суспільства.

Будь-яка політична теорія стає ідеологією, коли ставить питання про цілі, про майбутнє, про належне. Тут ідеологія постає як духовна влада, що виражає інтереси людської спільноти (групи, класу, нації тощо), що конструє оптимальну модель його організації.

Ідеологія роз'яснює силам чинним у політиці загальну соціальну та політичну ситуацію, перспективи розвитку, визначає цінності, що лежать в основі дій, вказує ресурси, що забезпечують реалізацію цих цінностей.

Основна роль ідеології полягає у здатності ідеології інтегрувати суспільство на ґрунті свідомо сформульованих цілей та загальноприйнятих цінностей. Якщо у громадян держави не формуватимуться спільні духовні цінності, не буде спільної ідеології, яка наводить духовні пріоритети в певну систему, жодні законодавства не зможуть регулювати суспільні відносини. З цього боку вона втілює систему цінностей та аргументів, що забезпечують єдність політичної системи, її інститутів та організацій.

Ідеологія – сенсотворча сфера суспільних відносин. Історія духовного життя людства свідчить, що бажання людей мати ідеали та

прагнути до їх досягнення – незнищенна властивість людини як розумної істоти. Люди в усі часи жили, спираючись на уявлення про те, що їхнє існування має сенс, одночасно поєднаний з ними і виходить за їхні межі.

«Ідеологічне» просочує всі чинники та форми буття: власність та ресурси; потреби та інтереси, стимули та мотивацію діяльності людей; доміанти, пріоритети; культуру мислення та поведінки, стиль спілкування людей, їхнє світосприйняття. Без ідеологічного немає критеріїв та ідеалів у житті людини та суспільства, не формуються покликання та настрої, орієнтації та програми. Навіть у порівняно стійких державах у спокійний і мирний час політики апелюють до найвищих цінностей.

При такому розумінні ідеології, що зберігає всі її абсолютно позитивні риси, можна використовувати таке визначення: ідеологія це систематизована сукупність взаємопов'язаних ідей, уявлень, концепцій і доктрин як про устрій і принципи функціонування суспільства, так і про способи досягнення носія цих ідей стану, що відповідає інтересам суспільства та створює основу для організованої політичної діяльності незалежно від того, чи є метою ідеології збереження, перетворення чи руйнація реальної політичної дійсності.

Актуальною залишається роль ідеології як організуючої сили, що об'єднує політичний рух. За будь-якого плюралізму, при різноманітності думок у демократичному русі, партії, групі існують загальновизнані принципи, заперечення яких ставить того чи іншого учасника поза партією та рухом.

У політичній ідеології зазвичай виділяються три рівні:

- теоретико-концептуальний – у якому формулюються найважливіші положення політичної теорії; обґрунтовуються певні цінності та ідеали, які лежать в основі пропонованого типу суспільного устрою; формується узгоджена система однорідних ідей, від якості якої залежить її сприйняття масами;

- програмно-політичний чи директивний – у якому мети, принципи, ідеали перетворюються на програми, гасла, вимоги політичної еліти, формується основа до ухвалення управлінських рішень та орієнтування політичної поведінки населення. Саме таким шляхом через політичні програми та директиви здійснюється соціальне регулювання поведінки за допомогою партій та державного апарату;

- актуалізований чи поведінковий – певний тип поведінки, участі у політичному житті, якого призвело впровадження у суспільну свідомість даних ідеологічних установок.

Таким чином, можна сказати, що ідеології визначають перетворення, розвиток та функціонування суспільства в історії людства. З цього випливає, що ідеології тісно взаємопов'язані з політикою, політичним життям суспільства. Це здійснюється насамперед через інтереси суб'єктів політики, які виражаються ідеологією та реалізуються в їх політичній поведінці, політичній практиці.

Взаємовплив ідеології та політики за певних умов може набувати крайніх форм, що негативно позначається на стані суспільства в цілому. Надмірна ідеологізація політики, особливо державної, відбувається за умови монополії однієї ідеологічної доктрини як фундамент практичної політики. У результаті політика перетворюється на служницю ідеології та підганяє суспільне життя під ідеологічні постулати та догми, а не відповідно до вимог реальності. Оптимальним є рівноправне становище та взаємодія ідеології та політики за відсутності будь-якої монополії, ідейної чи владної.

За сферою поширення та політичного впливу, за своїм статусом ідеології поділяються на суспільні та державні.

Перші виявляються і діють, насамперед, у сфері громадянського суспільства, виступаючи ідейною платформою політичних партій та суспільно-політичних об'єднань, рухів.

Другі мають державний масштаб і виявляють себе у сфері державної політики, висловлюючи загальнонаціональні інтереси та цінності.

З погляду характеру ідей, що виражаються, ідеології поділяють на помірні і радикальні, аж до екстремістських. Політичні ідеї та цінності одних спрямовані на стабілізацію політичного порядку, його збереження та зміцнення. Інші висловлюють прагнення змін у суспільно-політичному житті, зміні владних еліт, політичної модернізації, зокрема недостатньо зрілої та корисної суспільству.

Одним із основних структуроформуючих чинників політичної ідеології є ті соціальні функції, які вона покликана виконувати. Серед них чи не найважливішими є:

- Теоретико-концептуальна – формулювання основних положень, які розкривають інтереси та ідеали певного класу, стану, нації, держави.
- Програмно-політична – переклад соціально-філософських принципів та ідеалів у програми, гасла та вимоги політичної еліти. Ця функція безпосередньо пов'язана з діяльністю політичних партій, спілок, об'єднань та виборчих блоків.
- Функція оволодіння масовою політичною свідомістю. Ця функція досягає позитивних результатів лише тоді, коли ідеї та положення ідеології

відповідають поглядам та уявленням населення про спосіб життя, якому віддається перевага порівняно з іншими. Ідеологія інтегрує суспільство на ґрунті свідомо сформульованих цілей.

Тема 2. Структура політичної ідеології.

1. Особливості створення політичної ідеології.
2. Політична ідея, гіпотеза та концепція політичного розвитку.
3. Політична теза та теорія.
4. Політичні ідеали та гасла.
5. Політична програма.
6. Проблема деідеологізації та реідеологізації.

Структура політичної ідеології, як і її зміст, визначаються об'єктивним процесом у суспільному розвитку та розвитку політичного суб'єкта - носія політичної ідеології.

Своєчасне та ефективне здійснення функцій ідеології надає відповідним структурним елементам політичної ідеології (інтересу, ідеї, гіпотезі, концепції, теорії, ідеалу, до гасла, програмі політичного розвитку та ін.) необхідного динамізму та оперативності у виробленні та прийнятті оптимальних рішень. Якщо політична ідеологія не виконує соціальних функцій, вона стає гальмом для свого самоствердження та веде до деформації окремих структуро-стримувальних її елементів, між якими існують різноманітні зв'язки: необхідно-причинні, закономірні, випадкові та ін.

Вихідним елементом структури політичної ідеології, що її визначає та формує виступає політичний інтерес, на який спирається та з якого виходить власне політична ідеологія. Саме такий інтерес постає як форма вираження потреби, а потреба – вираження політичної необхідності.

Політична ідеологія починається з ідей, постає як їхня система, хоч і не зводиться до них. В ній розкривається функціональне призначення ідей, можливості та особливості практичної реалізації їхнього переходу в інші структурні компоненти.

Таким чином, вихідним моментом теоретичного пізнання змісту політичної ідеології є політична ідея. Ця ідея сприймається як форма відображення політичної реальності, як наслідок розуміння предмета пізнання - політичного процесу. У цьому контексті політична ідея є містком від думки до дій, від свідомості до активності. Тут об'єктивна потреба відображається в теорії через інтереси, цілі та мотиви соціальних спільностей та особистостей, вона стає керівництвом до дії. Тому

вироблення нових політичних ідей слід вважати, як важливою сферою духовного виробництва, так і необхідною потребою вдосконалювати діяльність політичних механізмів суспільства. За таких умов важливо, щоб можливість самореалізації політичної ідеї була доповнена відповідними силами та засобами, які б найповніше втілили її в життя,

В сучасних суспільствах основними силами, які втілюють політичні ідеї в життя, виступають різноманітні політичні інститути, і насамперед політичні партії.

Зазвичай у процесі формування політичної ідеології важливу роль відіграє найімовірніша соціально-політична гіпотеза, яка дає можливість передбачити процес внутрішньо закономірного зв'язку існуючих ідеологічних та політичних явищ, до певної міри обґрунтувати його фактичними даними, пояснити ймовірність виникнення ідеологічних та політичних явищ та передбачити нові.

З методологічного боку вироблення гіпотези – надзвичайно складна справа. Тому є багато гіпотез, які неправильно, однобоко тлумачать відомі факти та штовхають до хибних висновків. Використання системного та структурно-функціонального підходів до процесу створення та обґрунтування політичних гіпотез дозволяє розглядати логічне та інтуїтивне, теоретичне та емпіричне, дедуктивне та індуктивне як взаємопов'язані та взаємодіючі моменти в єдиному процесі розробки та реалізації гіпотез. А загалом гіпотеза немає самодостатнього значення, вона лише просуває знання до концепції, як від неї - до теорії.

Саме в політичній концепції відбувається поглиблення та конкретизація знань, хоча й вона об'єктивно все ще продовжує ту пошукову функцію, який розпочала гіпотеза при аналізі політичної дійсності.

Тому цілком правомірно розглядати політичну концепцію як проміжну ланку чи передумову створення політичної теорії. Отже, політична концепція - це ще теорія, хоча вона, з великим ступенем достовірності, може пояснювати досліджуваний політичний процес чи явище. Концепція перетворюється на теорію лише тоді, коли вона пройде випробування часом та практикою. Концепцію, яка не витримує такої достовірності, слід вважати пропагандистським проектом. Така концепція зазнає теоретичного та практичного краху.

Втілення політичних концепцій показує, що реалізація політичних знань опосередковується багатьма чинниками: типом держави, системою громадських організацій, боротьбою чи співпрацею різних політичних сил, монополізмом чи плюралізмом поглядів тощо. Урахування цих та деяких

інших чинників є неодмінною умовою вироблення науково політичної концепції.

Істинність чи помилковість політичної концепції перевіряється аналізом не лише її внутрішньої структури, а й детермінуючих факторів (необхідність, потреба, інтерес), світоглядних ідеалів (справедливість, свобода, сенс життя) та ціннісних регуляторів вирішення проблем політичного життя (демократія, політична норма, ідеал).

Щодо політичних теорій, то концепції можуть виконувати в одних випадках роль неповного теоретичного знання, а в інших - створювати концептуальне ядро теорії.

У сучасній науці поняття теорія вживається у різних смислових контекстах. При визначенні стратегії та тактики діяльності основних суб'єктів політичного процесу: суспільства, держави, соціальних груп, партій, громадських організацій, політичних поглядів, дій тощо, традиційно вживається поняття політична теорія, що є найважливішим елементом внутрішньої структури політичної ідеології.

Правильність чи хибність політичних теорій перевіряється практикою (політичним експериментом, реалізацією цілей, завдань, гасел та інших).

Політичні теорії можуть реалізуватися двома шляхами: безпосереднім впливом на політичну діяльність держав, соціальних груп та особистостей та через ідеали та гасла, які знаходять собі місце у комплексній освіті – політичних програмах.

Програмним стрижнем політичної ідеології є політичний ідеал – уявлення політичного суб'єкта про досконалість політичного устрою суспільства. У політичному ідеалі мають відображатися корінні інтереси та завдання політичних суб'єктів, що стосуються основ їхньої життєдіяльності, характер власності та відносин соціальних спільнот щодо власності; ставлення політичного суб'єкта до держави та політичної влади, до перспектив їх розвитку за умови, що клас, група чи партія у цій державі стають панівними; відносини між націями, народностями, іншими етнічними групами; проблеми створення та використання рівних умов політичного, духовного та фізичного розвитку особистості та ін.

Політичному ідеалу притаманні такі риси: випереджувальний відбиток реальності з урахуванням передбачення, прогнозу; прогресивний вплив на розвиток суспільних відносин, на свідомість та світогляд людей.

Основою життєдіяльності політичних ідеалів є їхня відповідність дійсності, вони не можуть її випереджати, оскільки виступають специфічним відображенням її у формі ідеального. Який би ідеал не

висувався, але якщо його реалізація не впливає на поліпшення умов життя людей, то його привабливість швидко згасає і стає гальмом у розвитку суспільства.

До структури політичної ідеології входять політичні гасла, які також мають відповідати реаліям життя. Політичні гасла - це керівні ідеї, завдання, вимоги та напрями політичних перетворень. Вони завжди повинні закликати людей до безпосередньої дії, отже, не можуть бути вічними та застиглими. Політичні гасла - це ефективний засіб трансляції політичної ідеології до масової свідомості, а через неї - і впровадження їх у практику. Таким чином, політичне гасло є не лише засобом розвитку творчої активності людей, а й способом перевірки дієвості політичної теорії.

У комплексному вигляді структурні складові політичної ідеології (ідеал, гіпотеза, концепція, теорія, гасло) становлять політичну програму діяльності суб'єктів політичного процесу.

Політична програма - це пропонований план діяльності класу, соціальної групи, партії, уряду, політичного блоку, регіональних громадських організацій, світових спільнот тощо. У політичній програмі теоретично обґрунтовуються основні позиції суб'єкта політичного процесу у всіх сферах суспільного життя, визначається послідовність його дій, шлях та цілі пропонуваніх політичних перетворень, їх засоби, методи діяльності тощо.

Одним із найскладніших розділів при розробці політичної програми є передбачення шляхів, темпів та термінів політичної трансформації суспільства.

Тема 3: Ідеологічна діяльність та її види.

1. Сутність ідеологічної діяльності.
2. Політична агітація: форми та способи.
3. Суть та види політичної пропаганди.
4. Засоби та форми політичної пропаганди.

Загальним для усіх підходів є наявність зв'язку ідеології з ідеологічною діяльністю. Цей зв'язок є діалектичним. Тобто, у його пізнанні можливими є два напрямки розгляду, коли один з них констатується як первинний:

- 1) від ідеології до ідеологічної діяльності;
- 2) від ідеологічної діяльності до ідеології.

Застосування статичного та динамічного аспектів для розгляду сутності цих понять зумовлено тим, що в найзагальнішому розумінні ідеологія - цілком статичне утворення, а ідеологічна діяльність - динамічне. Тому статичний аспект припускатиме первинний розгляд ідеології, а ідеологічна діяльність поставатиме як певна її похідна (процес втілення в суспільне буття). Навпаки, динамічний аспект орієнтує спочатку розглянути ідеологічну діяльність як певний вид людської діяльності взагалі, тоді ідеологія постане як певний її атрибут. У структурному вимірі, тобто - в статичному аспекті - суспільна свідомість складається з таких елементів: індивідуальна (суспільна) свідомість і безпосередньо суспільна свідомість; емпірична (здоровий глузд) і теоретична суспільна свідомість; суспільна психологія та ідеологія.

Такий підхід, який розглядає ідеологію в структурі суспільної свідомості, є повною мірою статичним. В такому аспекті ідеологія є підсистемою суспільної свідомості разом з емпіричною та теоретичною свідомістю і суспільною психологією. Структуру суспільної свідомості в цьому аспекті доцільно проаналізувати за допомогою системних компонентів діяльності:

- емпірична свідомість відповідає перетворенню;
- теоретична свідомість - пізнанню;
- суспільна психологія - спілкуванню;
- ідеологія - ціннісно-орієнтаційній діяльності (оцінюванню).

Суб'єктом цієї діяльності є ідеологи. В широкому розумінні середовищем ідеологічної діяльності є суспільство, але, звужуючи його вона відбувається в суспільній свідомості. Об'єктом цієї діяльності є також суспільство і, зокрема, - суспільна свідомість як те, що потребує обґрунтування, підтримки чи переробки. У вузькому розумінні об'єктом ідеологічної діяльності є соціальні групи як носії суспільної свідомості, утворені за певними принциповими ознаками.

Щодо процесу ідеологічної діяльності, то він містить етапи: спочатку ідея розробляється, створюється як теорія; потім - втілюється, тобто, виноситься в середовище.

Просування ідеї в середовище здійснюється через матеріальні носії, шляхом використання матеріального носія.

Отже, ідеологічна діяльність - це специфічний вид людської діяльності, покликаний створювати та втілювати певну ідеологію.

Пропаганда (*від лат. propaganda — поширення, розповсюдження*) - повідомлення про об'єкт для максимально широкої аудиторії. Пропаганда - це діяльність, спрямована на популяризацію і поширення ідей у

суспільній свідомості. Пропагувати — означає усно, через радіо, телебачення, друковані засоби масової інформації та за допомогою інших засобів поширювати їхні ідеї, теоретичні знання, погляди, переконання тощо.

Метою пропаганди є забезпечення загальної орієнтації, позитивного або негативного ставлення до певного об'єкту. Головна мета пропаганди — довести головні ідеї та теоретичні знання до широких верств населення і перетворити на особисті переконання. Пропаганда – процес закріплення в свідомості певних цінностей.

Агітація (від лат. *agitatio* — спонукання до дії) – пропагандистська діяльність з метою пробудження до політичної активності як окремих груп, так і широких верств населення. Агітація — це вплив на свідомість людей шляхом поширення окремих ідей та гасел з метою мобілізації їх на виконання поставлених завдань.

Основні підходи до розуміння агітації:

а) це поширення політичних ідей і гасел з метою впливу на суспільну свідомість і настрої народних мас, спонукання їх до цілеспрямованої активності політичних дій;

б) це один з поширених засобів політичної боротьби;

в) це усна, друкована та наочна політична діяльність, за допомогою якої ті чи інші політичні сили впливають на свідомість і настрої мас з метою спонукання їх до активної дії у певному напрямі.

У політичній боротьбі агітація використовується як у явній, так і в прихованій формі.

Завдання пропаганди: поєднання теоретичного та буденного рівнів свідомості. Механізм введення у буденну свідомість об'єктів теоретичної свідомості: надання ідеям образно-емоційних форм; спрощення (примітивізація) ідей; систематичне повторення одних і тих самих положень; використання перебільшення, неправди.

Фактори пропаганди: чим більший розрив між досвідом людей та ідеєю, тим більше викривлення та брехні у пропаганді; пропаганда має орієнтуватись на референтні групи.

Види пропаганди: біла пропаганда (відоме джерело, правдиве повідомлення); сіра пропаганда (джерело невідоме, істинність не встановлена); чорна пропаганда (фальсифікація джерела та повідомлення).

Головна відмінність між пропагандою та агітацією полягає в тому, що пропагандист, розкриваючи одне питання, повинен висловити багато ідей, так багато, що їх не одразу в змозі засвоїти пересічні громадяни. Агітатор, розкриваючи те саме питання, візьме тільки одну його складову

(частину), причому найбільш відому всім громадянам, і спрямує всі свої зусилля на те, щоб, спираючись на цей відомий факт (приклад), показати людям напрям дій, що приведуть до покращання загального стану.

Тема 4: Ідеологія лібералізму та неолібералізму.

1. Визначення основних ідей та цінностей лібералізму.
2. Класичний, соціальний лібералізм, лібертаризм, неолібералізм.
3. Основні ідеї лібералізму у економічній, політичній та морально-етичній сферах.
4. Представники лібералізму: країни, лідери та партії (міжнародний аспект).
5. Ліберальний рух в Україні.

Лібералізм – це філософія та система цінностей, яка ставить людину та її потреби на перше місце та наділяє її правом вибору, а також можливістю вільно керувати собою та власністю. Іншими словами, суть лібералізму полягає в зреченні від обмежень, які накладає релігія, держава, суспільство в ім'я свободи людського духу. Також, іноді ліберальну ідею називають «ідеологією свободи». Наприклад, приватна власність на ринку нерухомості, демократія в політиці, в соціальній сфері – толерантне ставлення до меншин, одностатеві шлюби й так далі.

З духовними, релігійними, ідеологічними, економічними та політичними трансформаціями, змінювалося розуміння поняття «ліберал». Наприклад: Мігель де Сервантес у своєму романі «Дон Кіхот» (початок 17 століття) відкриває нам ліберала, як людину добре виховану, терпиму та товариську. В кінці 18 століття до поняття додаються ідеали свободи та незалежності. 19 століття розширює сенс, доповнюючи захистом цивільних прав, а також позбавленням від релігійного фанатизму на користь науки та технічного прогресу. У 20 столітті, лібералом називали самодостатню людину-індивідуаліста, якій притаманне почуття відповідальності. Сьогодні, у 21 столітті, визначення даного поняття буде залежати від країни та її культури. На території пострадянського простору ставлення до лібералів було досить негативним. Це пов'язано з тим, що людина, яка дотримується вільних ідей, орієнтується на Європу та Америку. Найчастіше їх називали «західники», вільнодумці.

Основи лібералізму почали формуватися в кінці 17 століття. Поштовхом для цього стало зародження і розквіт епохи Просвітництва, а також боротьба з абсолютизмом католицької церкви.

Перші ліберальні ідеї зароджувалися в працях французького політичного діяча Шарля Луї де Монтеск'є, французького філософа та просвітника Вольтера, швейцарського філософа та письменника Жан-Жака Руссо.

У 19 столітті, ідеї попередників підтримали Алексіс де Токвіль (французький державний діяч), Вільгельм фон Гумбольдт (німецький філософ та дипломат), Джон Стюарт Мілль (англійський політик) та інші.

20 століття значно доповнило основні риси лібералізму. Світові війни, Велика депресія, розвиток виробництва, індустріалізація та конкуренція привнесли концепцію захисту слабких верств населення.

До основних ідей ліберальної доктрини можна віднести: життя людини – абсолютна цінність (гуманізм); політичний плюралізм; свобода слова; свобода віросповідання; демократія; політична рівність; економічні свободи та мінімальна роль держави в справах бізнесу; приватна власність; рівність всіх перед законом та судом; зменшення ролі держави в житті громадян; введення змін шляхом перетворень та ненасильницьких поетапних змін у всіх сферах.

До нашого часу склалися такі напрями лібералізму:

- консервативний лібералізм (партії цього напрямку прагнули зберегти вже наявні в даному суспільстві права та свободи, але були проти подальших соціальних реформ, що підривають принцип недоторканості приватної власності);

- соціальний лібералізм (прихильники якого були готові здійснювати подальші соціальні реформи, у тому числі й обмежуючи права заможних класів);

- радикальний лібералізм, або лібертаризм (його прихильники захищали свободу від влади держави (негативну свободу), панівної церкви, навіть суспільства). Деякі сучасні дослідники відносять лібертаризм до сучасних різновидів консерватизму.

Специфіка неолибералізму.

Наприкінці XIX століття лібералізм зазнав істотної трансформації. Його ключовий принцип - вільна конкуренція виробників - поступився місцем визнанню необхідності втручання держави в економічні та соціальні процеси з метою запобігання надмірній поляризації суспільства і, зрештою, - дестабілізації системи. Тип лібералізму, що складався, позначався термінами «неолібералізм», «соціальний лібералізм» і «ліберал-реформізм».

У спробі знайти вихід із Великої депресії 1929-1933 гг. завершилися розколом у ліберальному таборі. Одні ліберали продовжували відстоювати

традиційні цінності вільного ринку та противилися регулюючій ролі держави, інші рішуче вимагали обмеження сфери дії ринкових механізмів та підприємницького індивідуалізму. «Нові ліберали» наголошували на необхідності активного втручання держави в економіку та сферу соціальних відносин. Практична реалізація ідей нового лібералізму була пов'язана з реформами Ф. Рузвельта, що заклали основи системи державного регулювання економіки.

Тенденція розширення ролі держави в управлінні суспільством набула подальшого розвитку в роки Другої світової війни та перші повоєнні десятиліття, особливо в рамках ліберально-консервативного консенсусу. У 1960-ті роки це знайшло вираження у розробці нових програм у сферах освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення. Їхня реалізація, як вважали ліберали, дозволить створити «суспільство добробуту». Ідеї соціального регулювання були покладені в основу програм «Нових рубежів» Дж. Кеннеді і «Великого суспільства» Л. Джонсона.

Основні особливості неолибералізму:

- найважливіша перевага політичної системи - справедливість, а уряду - орієнтація на моральні принципи та цінності;

- консенсус керуючих та керованих, необхідність участі мас у політичному процесі, демократизація процедури прийняття управлінських рішень;

- перевага плюралістичних форм організації та здійснення державної влади;

- політична активність, заповзятливість, свобода від забобонів, ставлення до моралі як до приватної справи людини, вороже ставлення до інтересів різних спільностей, егоїзм потреб, автономія волі та розуму.

Тема 5. Ідеологія консерватизму та неоконсерватизму.

1. Основні ідеї консерватизму. Засновники та теоретики консерватизму.

2. Консерватизм як фундаментальний спосіб відношення до життя, архетип людського існування.

3. Основні ідеї та напрямки неоконсерватизму.

4. Представники консерватизму: країни, лідери та партії (Міжнародний аспект).

5. Консервативний рух в Україні.

Вперше головні положення консерватизму було сформульовано у 18 столітті в працях Е. Берка, Ж. де Местра, Л. де Бональда та їх однодумців. Відправною точкою консерватизму вважається вихід у світ 1790 році знаменитого есе Е. Берка «Міркування про Французьку революцію». Сам термін «консерватизм» увійшов до наукового обігу після заснування Шатобріаном у 1815 році журналу «Консерватор».

Фундатори консерватизму характеризували суспільство як амальгаму інститутів, норм, моральних переконань, традицій, звичаїв, що сягають корінням у глибину історії. Сам факт їх взаємопов'язаності та єдності вони розглядали як диво історії, оскільки цей факт неможливо пояснити раціональними доказами. На думку засновників консерватизму, політичні принципи мають бути узгоджені зі звичаями, національними традиціями, стабільними суспільно-політичними інститутами.

Консерватизм як тип суспільно-політичної думки та ідейно-політичної течії відображає ідеї, ідеали, орієнтації, ціннісні норми тих класів, фракцій і соціальних груп, становищу яких загрожують об'єктивні тенденції суспільно-історичного й соціально-економічного розвитку, тих привілейованих соціальних угруповань, які відчують зростаючі труднощі й тиск. Під консервативним розуміють загальноприйнятий у суспільстві набір цінностей, що визначає поведінку й думки значних категорій людей, а також форми адаптації до традиційних соціальних норм та інститутів.

Консерватизм наголошує на необхідності збереження традиційних правил, норм, ієрархії влади соціальних і політичних структур та інститутів. Сучасним консерваторам притаманне амбівалентне ставлення до держави й пов'язаних із нею інститутів. З одного боку, в очах консерваторів держава — це джерело й захисник закону і моралі, — адже без сильної держави суспільство може опинитись у стані анархії. Їм властиве позитивне, часто авторитарне, ставлення до держави, що, своєю чергою, передбачає й породжує антиіндивідуалізм. Хоча захист приватної власності, ринку, особистої свободи є формальним принципом консерватизму, він рідко має підґрунтям індивідуалістичну філософію і завжди відповідає вимогам стабільності й спадкоємності. З іншого боку, сильна держава може стати інструментом знищення індивідуальної свободи. Тому теоретики консерватизму постійно підкреслюють важливість спільнот людей, що менші за розміром, ніж держава. За необхідності вибору між індивідом і суспільством значна частина консерваторів ставить на перше місце суспільство. Саме суспільство, на думку консерваторів, значно ширше від уряду, історично, етично і логічно вище за конкретного індивіда.

Права людини мають одночасно і природний, і соціальний характер: природний тому, що належать людині, яку створив Господь як частину великого плану природи, а соціальний через те, що людина може скористатися цими правами лише в організованому суспільстві. Уряд — це політична зброя суспільства, покликана забезпечити й захищати природні права людини, а стабільна та ефективна економіка — це злиття індивідуального підприємництва, групової кооперації та урядового регулювання.

Неоконсерватизм.

Неоконсерватизм є реакцією з боку ліберальних технократів і власників на появу альтернативних пізньому капіталізму ідеологій лівого і правого напрямку. Американські неоконсерватори зазначали, що неоконсерватор — це ліберал, що визначає значення традицій та соціокультурних факторів суспільного розвитку. Звідси виникає своєрідне сполучення в неоконсерватизмі ліберально-технократичної прихильності прогресу, свободі, традиційним цінностям (сім'ї, культурі, порядку, почуттю обов'язку).

Особливу роль у поступальному розвитку країн Заходу неоконсерватизм відіграв на початку 90-х років. На відміну від 80-х років цей період характеризувався орієнтацією на проблеми освіти, культури, якості життя. Нові консерватори домоглися найбільшого економічного зростання, піднесення національної свідомості.

Отже, для неоконсерватизму характерно:

- в економіці — заміна реформістської моделі розвитку монетаристською моделлю, яка орієнтована на визволення приватного бізнесу від надмірного державного втручання, всебічне заохочення ринкових відносин, приватного підприємництва;

- у соціальній сфері - існуючий гнучкий ліберально-реформістський курс поступається жорсткій економії, економічному реалізму, антигегалітарним тенденціям, соціальні витрати скорочуються;

- у політичній сфері — переорієнтація щодо проблем політичної влади, демократії, функцій та прерогатив держави, бюрократії в бік посилення елітарних тенденцій та антибюрократичних настроїв. Ставиться завдання функціонального посилення політичної системи, пошуку ідей та підходів до створення гнучкіших структур влади, зміцнення законності й порядку.

Успіх неоконсерваторів багато в чому пов'язаний з усвідомленням ними необхідності соціально-економічних і політичних змін у суспільстві,

які викликані технологічною революцією та суперечностями сучасної цивілізації.

Помітне місце в конструкціях сучасних консерваторів посідають проблеми свободи, рівності, влади, держави, демократії. Більшість консерваторів вважає себе захисниками прав людини і головних принципів демократії. Не заперечуючи плюралістичну демократію, вони висловлюються за критичний підхід до неї, визнаючи взаємозв'язок між капіталізмом і демократією.

Неоконсерватори наголошують, що суспільство — складна органічна цілісність, а його частини настільки взаємопов'язані, що зміна однієї з них підриває стабільність усього суспільства. У суспільно-політичній сфері не можна діяти за планом або згідно з соціальною теорією. Треба спиратися передусім на досвід. Суспільство вдосконалюється поступово за внутрішніми законами, які створені в минулому. Вирішальне значення мають звичаї, вподобання, традиції народу. Головним критерієм суспільного розвитку представники цього ідеологічного напрямку вважають зміну звичок, традицій і характеру людей.

Сучасні консерватори наголошують, що розвиток суспільства мусить бути безпечним як для окремої людини, так і для всього суспільного організму. Важливого значення в удосконаленні суспільства сучасні консерватори надають моральному вдосконаленню людини.

Основні течії консерватизму — традиціоналістська й патерналістська — виступають на захист сильної влади й держави, вбачаючи в них засіб забезпечення традицій, національної своєрідності. Сучасні консерватори проти того, щоб визнавати метою суспільного розвитку свободу особистості. На їхню думку, суспільна мета постає як єдність інтересів держави та нації. Воля більшості не може бути останньою інстанцією, не можна абсолютизувати громадську думку, адже в сучасних державах її цілеспрямовано формують, нею маніпулюють. Оскільки сучасне суспільство плюралістичне й охоплює багато культур, то єдиної громадської думки бути не може, тому кожен обстоює власну позицію, від чого страждає нація, держава.

Тема 6. Соціалізм. Комунізм.

1. Основні ідеї соціалізму та соціал-демократії.
2. Основні форми соціалізму: соціалізм та соціал-демократизм.
3. Соціальна держава (теорія та приклади).
4. Соціальні утопії.
5. Основні положення та прояви комунізму. Символізм. Комунізм та релігія.
6. Комунітаризм.

Соціалізм — складний комплекс соціально-філософських, суспільно-політичних концепцій, ідеологічних доктрин та установок, що обґрунтовують ідеали суспільного устрою, заснованого на пріоритеті суспільної власності, відсутності експлуатації, справедливому розподілі матеріальних та духовних благ.

Термін «соціалізм» з'явився у 1834 році, автором вважають французького теоретика П.Леру, який написав роботу «Про індивідуалізм і соціалізм». Але коріння соціалізму в утопічних ідеях, які сформувалися значно раніше. Соціалістичне світорозуміння увібрало в себе утопічні ідеї, що з'явилися ще в античній Греції в «Державі» Платона, а потім в «Утопії» Т.Мора (1478-1535) і в «Місті Сонця» Т.Кампанелли (1568-1639).

Істотне значення для становлення соціалізму мали ідеї Ж.-Ж.Руссо про приватну власність як про причину нерівності та про побудову суспільства, заснованого на суспільному договорі та рівності людей.

XVIII століття дало яскравих представників соціалістичних ідей: Мореллі, Г.Маблі, Г.Бабеф, які своїми творами та практичними діями намагалися розвинути та здійснити ідеали соціалізму.

У XIX столітті широкого поширення набули твори Р.Оуена в Англії, А.Сен-Симона та Ш.Фур'є у Франції, які значно розширили теоретичне розуміння соціалізму, проте так і не що вирвалися за межі утопічних уявлень.

Незважаючи на різноманітність поглядів соціалістів-утопістів, їх основні принципи зводяться до таких положень: громадська власність за рахунок виробництва; рівність та колективізм; аскетизм; радикалізм (антидемократизм); гармонійний розвиток особистості; ліквідація відмінностей між містом та селом; зміна фізичної та духовної праці; вільний розвиток кожного як умова вільного розвитку всіх; від кожного по здібностям — кожному по праці; щасливі, мають бути всі, або — ніхто.

Всі утопісти стверджували, що в суспільстві існують реальні можливості для негайного реформування його на умовах викорінювання експлуатації, нерівності, індивідуалізму, вад, бідності та здійснення

соціальної справедливості. Ідеологія утопістів була сильно забарвлена емоціями та образами про прекрасне майбутнє та нагадувала соціальну поезію. При цьому утопісти бачили два шляхи реалізації своїх ідей: одні виступали за реформи, вважаючи, що все суспільство повинно приймати участь у реформах (переважно закликали до матеріальної допомоги); інші – закликали до революції. Зрештою, це й визначило наступний поділ всього соціалізму на реформістський та революційний напрямки.

Соціал-демократичну теорію у марксизмі ХХ ст. найбільш активно розвивали представники соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН). Відмінною рисою еволюції цієї доктрини була переважно не теоретична, а практична спрямованість. Партійні лідери науково обґрунтовували основні положення політичних програм своїх партій, чим сприяли й розвитку самої соціал-демократичної теорії. У перших програмних заявах лідера СДПН К. Шумахера, зроблених у післявоєнний період від імені партії, говорилося, що майбутня Німеччина повинна бути побудована на соціалістичних засадах відповідно до ідей "демократичного соціалізму", висунутих у свій час К. Каутським і Р. Гільфердінгом. Мова йшла про перехід до соціалізму через поступове реформування капіталістичного устрою за умови розгортання демократії й активної участі у цих процесах держави. К. Шумахер, як і його однопартійні, по суті, пропонував "третій шлях", відмінний як від капіталізму більшості західних країн, так і від радянського соціалізму.

Лідер німецьких соціал-демократів вважав, що досягнення соціалістичних цілей можливе тільки за умови реалізації демократичних цінностей. Останні в економічній сфері пов'язувались з процесами розширення різних форм участі трудящих у прийнятті управлінських рішень, плюралізмом форм власності, демократизацією державного управління та широкою соціалізацією суспільства.

У 60-ті рр. ХХ ст. відбулась ревізія колишніх програмних спрямувань СДПН. Західнонімецькі соціал-демократи, лідерами яких стали представники лівого крила СДПН Н. Вичорек, В. Майснер і К. Цинн, переглянули свої колишні ідейні позиції. Вони остаточно відмовилися розглядати марксизм як єдину світоглядну та ідейну основу соціал-демократичного руху та визнали поряд з ним християнську етику, гуманізм і класичну філософію. Соціал-демократи стали розглядати соціалізм не як жорстко окреслену модель, а як реалізацію моральних цінностей, головними з яких є свобода, справедливість і солідарність.

Демократично спрямовані соціалісти, і особливо В. Айхлер, визнали необхідність існування в економічній системі приватної власності та

ринкової конкуренції. Однак вони рішуче виступили за поєднання ринкових принципів з тими ідеалами соціальної справедливості, які були запропоновані представниками етичних вчень. Пропонується розвивати суспільні інститути, в яких відбувається формування особистості з метою надання процесам виховання й освіти етичної спрямованості.

Соціальна політика держави розглядається соціал-демократами як необхідний компонент спрямованості суспільства до соціалізму. Однак її зміст кардинально змінюється: основним засобом соціалізації вважається не перерозподіл бюджетних засобів на користь бідних, а активна економічна діяльність суб'єктів в умовах ринку, соціальне партнерство і відповідальність держави та бізнесу щодо соціального захисту населення.

Німецькі соціал-демократи виступають за активізацію економічної ролі держави, консолідацію й укріплення державного сектора. Цим вони відрізняються від політиків-неолібералів, які прагнуть мінімізації державного впливу на економічні процеси. Лідери німецької соціал-демократії неодноразово наголошували, що без участі держави у гарантуванні недоторканності власності й забезпечення порядку, без її дій щодо утвердження свободи й демократії в суспільстві, перехід до соціалізму є неможливим.

На відміну від європейських марксистських досліджень, які втілилися у соціально-демократичних вченнях, у США найбільшої популярності набула радикальна політекономія. У радикальній політекономії виділяють дві крупні течії, означені як споживчий і гуманістичний радикальний соціалізм. Представники споживчого радикального соціалізму розвивають теорію економічної експлуатації робітників та економічної стагнації суспільства, зосереджують увагу на суперечливих взаємовідносинах споживачів й виробників (П. Берен, П. Суїзі, П. Беттельхейм, Е. Манделл). У межах течії гуманістичного радикального соціалізму аналізуються соціально-економічні проблеми впливу людини на зовнішнє середовище її життєдіяльності та відчуження від процесу праці, дегуманізації суспільства масового споживання (Ч. Р. Міллс, Г. Маркузе, Е. Фромм).

Термін "соціальна держава" з'явився у працях Ад. Пренса, Г.Ф. Шершеневича. Майже одночасно з ними О. Гірке (1841-1921) ввів у науковий обіг термін "соціальне право". Поняття "соціальна держава" сформульоване в 1929 р. німецьким державознавцем Х. Хеллером, після чого воно поширилося в Європі. У США ідея соціальної держави була прийнята пізніше, ніж у країнах Європи, оскільки тип свідомості

американського суспільства був орієнтований на принцип індивідуалізму, а не на колективну свідомість.

Після Другої світової війни ідея соціальної держави набула особливого значення, де слово "соціальна" несе велике людське навантаження. Воно підкреслює, що держава здійснює одну зі своїх основних функцій - соціальну, тобто бере на себе турботу про матеріальний добробут громадян, особливо тих, хто має потребу в соціальному захисті; регулює економіку з обов'язковим урахуванням екологічних вимог; забезпечує захист економічних і соціальних прав людини. Соціальною стали вважати державу, яка не лише розробляє програми допомоги матеріально незабезпеченим громадянам, але і насамперед бере на себе відповідальність за підтримку стабільного економічного становища громадян, збереження в суспільстві соціального миру.

Соціальна держава - це держава, що ґрунтується на розвиненому громадянському суспільстві, має збалансовану економіку і ефективну правову систему, та здатна, відповідно до принципу соціальної справедливості, забезпечити громадянам гідний рівень життя, гарантувати соціальну стабільність, соціальну безпеку і соціальну допомогу, громадянський мир і злагоду. Соціальною може бути тільки багата і раціональна (розумова) держава, держава стратегічного розрахунку.

Ознаки соціальної держави: ґрунтується на розвиненому громадянському суспільстві, ефективній правовій системі; передбачає стабільну збалансовану економічну основу; має юридичну основу; гарантує поєднання державної турботи про соціальну захищеність основних прав громадян відповідно до закону і соціальної активності самих громадян у сферах, ключових для їхнього особистого (навіть не приватного) життя; гарантує соціальну безпеку громадян, надає соціальну допомогу громадянам, проводить соціальну політику.

Тема 7. Сутність ідеології націоналізму.

1. Теорія націоналізму. Основні ідеали.
2. Різновиди націоналізму. Етнічний і "громадянський" націоналізм. Волонтаризм та органіцизм.
3. Національна держава (теорія та приклади).
4. Український національний рух: основні етапи, епохальні дати та події.
5. Націоналізм в Україні: основні ідеї, символи та особливості.

Термін націоналізм вперше ввели у вживання в XIX столітті філософ Гердер і абат Баррюель. Підйом націоналізму збігся з виникненням лібералізму, і впродовж тривалого періоду обидві ідеології розвивалися в зв'язці одна з одною. До 1815 націоналізм вже був однією з провідних ідеологій у світі.

Націоналізм (фр. *nationalisme*) - ідеологія та напрямок політики, базовим принципом яких є теза про цінність нації як вищої форми суспільної єдності та її первинності в державотворчому процесі. Як політичний рух, націоналізм прагне до відстоювання інтересів національної спільноти у відносинах з державною владою.

У своїй основі націоналізм проповідує вірність і відданість своїй нації, політичну незалежність та діяльність на благо власного народу, об'єднання національної самосвідомості для практичного захисту умов життя нації, її території проживання, економічних ресурсів та духовних цінностей. Він спирається на національне почуття, яке споріднене патріотизму. Ця ідеологія прагне до об'єднання різних верств суспільства, незважаючи на протилежні класові інтереси.

В силу того, що багато сучасних радикальних рухів підкреслюють своє націоналістичне забарвлення, пересічні громадяни інколи асоціюють націоналізм з етнічною, культурною чи релігійною нетерпимістю. Також, інколи націоналізмом називають шовінізм, ксенофобію та інші течії, які роблять акцент на перевазі однієї національності над іншими. Але ці позиції та думки є помилковими.

Загальна первинна доктрина визначає, що націоналізм - це насамперед ідеологія, яка включає такі елементи:

- Існування націй. Націоналізм постулює, що людство законами природи поділено на фундаментальні одиниці - автономні та самодостатні нації, які відрізняються набором певних об'єктивних характеристик.
- Суверенне право нації на самовизначення. Нація має право сформувати свою державу. Для кожної безперервної територіально-

адміністративної одиниці політичні кордони повинні збігатися з культурно-етнічними. Таким чином, нація має вищу (суверенну) владу над чітко обмеженою територією, в межах якої проживає досить однорідне населення.

- Первинність нації в державотворчих процесах. Нація є джерелом політичної влади. Легітимним типом уряду є національне самоврядування. Кожен член нації має право безпосередньо брати участь в політичному процесі. Тим самим націоналізм символічно прирівнює народ до еліти.

- Національна самоідентифікація. Націоналізм вважає необхідною спільність мови та культури для всього населення в межах єдиної адміністративно-територіальної одиниці. Люди ототожнюють себе з нацією заради свобод і самореалізації. З іншого боку, нація гарантує членство і самоідентифікацію тим, хто не відчуває себе частиною жодної іншої групи.

- Солідарність. Однаковість досягається за рахунок об'єднання людей на ґрунті любові та братерства, а не шляхом нав'язування певної культури. Важливо, щоб члени нації відчували узи солідарності та діяли не однаково, а в унісон, порівнювали свої зусилля з устремліннями інших.

- Нація як вища цінність. Відданість індивіда національній державі понад індивідуальних чи інших групових інтересів. Завдання громадян - підтримувати легітимність своєї держави. Зміцнення національної держави є головною умовою для загальної свободи і гармонії.

- Загальна освіта. Люди, що складають націю, повинні мати доступ до освіти, яка необхідна для участі в житті сучасного суспільства.

Націоналізм підкреслює відмінності, колорит та індивідуальність націй. Ці відмінні риси носять культурно-етнічний характер. Національна самосвідомість сприяє ідентифікації існуючих іноземних вкраплень в культуру і раціональному аналізу перспектив подальшого запозичення з інших культур на благо своєї нації.

Крім того, націоналізм розглядає націю як еквівалент індивідуума, як соціологічний організм. Рівність людей перед законом незалежно від їх соціального статусу або походження аналогічна рівності націй незалежно від їх розміру або сили з точки зору міжнародного права. Нація також об'єднує покоління з минулими і майбутніми, що мотивує людей до високої самовіддачі, аж до того, що вони готові заради її порятунку пожертвувати своїм життям.

Пов'язаними з цією концепцією є такі поняття, як національні цінності, національні інтереси, національна безпека, національна незалежність, національна самосвідомість та інші.

Залежно від характеру поставлених і розв'язуваних задач, у сучасному світі формується декілька типів національних рухів. Найбільш широко використовується класифікація, вироблена Х.Коном, який ввів поняття політичний і етнічний націоналізм. Більшість фахівців (включаючи самого Кона) вважає, що кожна зріла нація містить в собі обидва компоненти.

Політичний націоналізм (інші назви: громадянський, революційно-демократичний, західний націоналізм) стверджує, що легітимність держави визначається активною участю її громадян в процесі прийняття політичних рішень, тобто, ступенем, в якій держава представляє волю нації. Основним інструментом для визначення волі нації є плебісцит, який може мати форму виборів, референдуму, опитування, відкритої суспільної дискусії і т. д. При цьому приналежність людини до нації визначається на основі добровільного особистого вибору і ототожнюється з громадянством. Людей об'єднує їх рівний політичний статус як громадян, що дорівнює правовий статус перед законом, особисте бажання брати участь у політичному житті нації, прихильність загальним політичним цінностям і загальній культурі. Суттєво, щоб нація складалася з людей, які хочуть жити поруч один з одним на єдиній території.

В рамках політичного націоналізму виділяють підвиди:

- державний націоналізм стверджує, що націю утворюють люди, що підпорядковують власні інтереси завданням зміцнення й підтримки могутності держави. Він не визнає незалежні інтереси і права, пов'язані зі статеву, расову або етнічною приналежністю, оскільки вважає, що подібна автономія порушує єдність нації;

- ліберальний націоналізм робить акцент на ліберальних цінностях і стверджує, що існують загальнолюдські цінності, такі як права людини, по відношенню до яких патріотичні моральні категорії займають підлегле становище. Ліберальний націоналізм не заперечує пріоритети по відношенню до тих, хто ближче і дорожче, але вважає, що це не повинно бути за рахунок чужих;

- етнічний націоналізм (інші назви: етнонаціоналізм, культурно-етнічний, органічний, романтичний, східний націоналізм) вважає, що нація є фазою розвитку етносу і частково протиставляє себе політичному націоналізму. З цієї точки зору, членів нації об'єднує спільна спадщина, мова, релігія, традиції, історія, кровний зв'язок на основі спільності

походження, емоційна прив'язаність до землі, так що всі разом вони утворюють один народ. Щоб культурні традиції або етнічна приналежність лягли в основу націоналізму, вони повинні містити в собі загальноприйняті уявлення, які здатні стати орієнтиром для суспільства;

- культурний націоналізм, який визначає націю спільністю мови, традицій і культури. Легітимність держави виходить з його здатності захищати націю та сприяти розвитку її культурного і суспільного життя. Як правило, це означає державну підтримку культури і мови етнічної більшості, а також заохочення асиміляції етнічних меншин для збереження однаковості нації.

Можна віділити наступні ознаки сучасного націоналізму:

1. Нація є основною підставою для забезпечення прав та захисту громадян.

2. Нація є найважливішою основою історичної та політичної системи.

3. Націоналізм потребує підтримки всіх громадян та забезпечує захист їх прав і свобод.

4. Національна толерантність надає можливість зберегти різноманітність нації.

5. Національна самосвідомість допомагає почуттям єдності та залучення до спільних дій.

6. Національна відповідальність дозволяє приймати обов'язкові політичні рішення та йти за ними.

7. Національний самобут допомагає отримати єдність і правильність поведінки.

8. Національна свобода дозволяє людям вільно вирішувати свої проблеми.

9. Національний процес призводить до прийняття загально прийнятих законів та правил.

10. Національне відродження дозволяє людям прагнути до збереження своєї ідентичності.

В цілому, націоналізм - це любов до спільної землі, раси, мови та історичної культури; прагнення до політичної незалежності, безпеки нації та турбота про її престиж; відданість соціальному організму, який відомий як нація і народ. При цьому націоналізм не робить саме свою націю найвищою у світі та не прагне захоплювати нові території. Основною метою є здобуття та підтримка суверенітету своєї батьківщини.

Тема 8. Ідеології фашизму та нацизму.

1. Теорія фашизму.
2. Методи фашизму. Символізм.
3. Представники реалізованого фашизму: країни, політичні лідери.
4. Нацизм - особливості концепції та специфічні ознаки.
5. Символи та знаки нацизму.
6. Представники нацизму: країни, політичні лідери.

У 20-ті - 40-ті роки XX століття в країнах Європи та в інших регіонах світу (Латинська Америка) широкого поширення набула ідеологія фашизму (від італ. «fascio» – зв'язка, пучок, об'єднання). Найбільш рельєфне та повне втілення фашистські позиції отримали в диктаторських політичних режимах спочатку в Італії (Б.Муссоліні), а потім у Німеччині (А.Гітлер). Менш розвиненої форми фашизм набув у режимах генерала Франка в Іспанії, Салазара у Португалії, Хорті в Угорщині, Перона в Аргентині, Піночета у Чилі.

Основні принципи та прояви фашистської ідеології: ірраціоналізм (заперечення розуму в процесі пізнання та висування на перший план волі та містичного осяяння); расизм, шовінізм; антилібералізм, антидемократизм; антимарксизм (антикомунізм); антисемітизм; апологія війни.

На цій основі в Німеччині, Італії та інших фашистських країнах жорсткі форми прийняв тоталітаризм, що представляє собою всеосяжну репресивно-ідеократичну систему, засновану на страху, приниженні особистості та насильстві.

У фашистській ідеології абсолютизується та звеличується войовничий дух, армійська дисципліна та жорсткість («нордичний характер»), на агресивному тлі яких відбувається відхід від адекватних моральних цінностей, які розуміються як слабкість та відсутність волі. Політичні втілення фашизму реалізуються в утопічних ідеях національної чи расової переваги одного народу над усіма іншими, відбувається апеляція до низинних людських почуттів та забобонів, у насадженні культу вождя, в ультрареакційних, антигуманістичних масових репресіях.

Фашизація політичного режиму здійснюється зазвичай за такими основними напрямками: відкрите порушення та зневажання демократичних прав і свобод; злиття державного апарату з монополіями, мілітаризація державного апарату; занепад ролі центральних та місцевих представницьких установ; зростання дискреційних повноважень

виконавчих органів державної влади; зрошення партій та профспілок з державним апаратом; консолідація реакційно-екстремістських партій та організацій.

Фашизм як особливий політичний режим має низку особливостей, що відрізняють його від інших схожих проявів:

- фашизм повністю знищує демократію та «обґрунтовує» необхідність встановлення тоталітаризму;

- фашизм теоретично і практично розриває зв'язок з усіма політичними та правовими принципами демократії - народний суверенітет, верховенство парламенту, поділ влади, виборність, місцеве самоврядування, гарантія прав особистості, панування права.

Встановлення відкритого терористичного режиму супроводжується соціальною демагогією, яка виводиться на рівень офіційної ідеології.

Першою країною де виник та сформувався фашизм стала Італія. Саме слово «фашио», від якого походить «фашизм», було запозичено у селянських організацій Сицилії, які вживали його в сенсі «єдність». Уряд на чолі з Муссоліні здійснив реакційні зміни у законодавстві, встановив жорстокий контроль за профспілками, почалися переслідування демократичних організацій. Зокрема, було заборонено професійні спілки (за винятком державних фашистських) та політичні партії (за винятком однієї фашистської); відновлено страту за політичні злочини; введено надзвичайну юстицію (трибунали) та адміністративну (позасадову) висилку; органи місцевого самоврядування були скасовані; демократичні свободи відкинуто; опозиційну пресу закрито. Вищим законодавчим органом країни була велика фашистська рада. Стара мораль оголошувалась буржуазним пережитком, а нова полягала у повному підпорядкуванні інтересів особистості фашистській державі.

Ідеї фашизму та нацизму у Німеччині з'явилися після закінчення першої світової війни коли антиліберальні, антидемократичні рухи набули загальноєвропейського характеру. У 1920 році Гітлер виступив із програмою з «25 пунктів», що стала згодом програмою Націонал-соціалістичної німецької робочої партії. Вона була наповнена шовіністичними ідеями переваги німецької нації та вимагала реваншу для відновлення «справедливості, зневаженої Версалем».

Слід зазначити, що за Гітлера голосували різні соціальні верстви групи населення. Широка соціальна база Гітлера створювалася за рахунок тих, хто був розарований після поразки Німеччини. Соціальну, політичну та психологічну невлаштованість цих людей він використив, показуючи їм шлях до врятування. Гітлер прийшов до влади, спираючись на пряму

підтримку офіційних і неофіційних правлячих кіл і реакційних соціально-політичних сил, що стоять за ними, які вважали за необхідне встановити в країні авторитарний режим, щоб покінчити з ненависною демократією та республікою.

Після приходу до влади почався процес планомірного руйнування всіх інститутів буржуазно-демократичної парламентської держави, всіх демократичних завоювань німецького народу. Почала реалізовуватися програма, відповідно до якої, Німеччина мала домогтися нової величі. Головними ідеями були: згуртувати німців у народну, а потім й бойову спільноту; очищення арійської раси; усунення політичних партій, крім НСРПН; усунення чужої ідеології, громадських організацій, крім нацистських; уніфікації державного апарату; завоювання нового життєвого простору, витіснення народів.

Фашизм завжди є антиліберальним. Він обов'язково спирається на одну, безальтернативну та привабливу ідею. Людині, яка погодилася з нею, не залишається нічого іншого, як прийняти і все інше. Звідси вимога згуртуватиметься навколо свого вождя, який найбільш повно втілює розуміння цієї ідеї та майбутнього всього народу. І лише за цим слідує тотальний терор, виключення іногородців та інакодумців як ворогів створеної та мобілізованої «народної спільноти».

Фашизм відкидає ідею класової боротьби. Вони виходили з ідеальної моделі, за якої нібито між своїми конфлікти неможливі, а проблеми можуть виникати тільки з чужинцями. Цей ідеалістичний підхід по відношенню до своїх і різкий поділ на своїх і чужих – притаманний режимам такого типу.

З погляду фашизму соціальна структура ґрунтується на корпоративному поділі: є корпорація торговців, корпорація робітників, корпорація селян тощо. Кожен займається своєю справою, вони один одному не заважають і працюють як годинник для процвітання всієї нації. Такий ідеалістичний образ малював собі Муссоліні. При цьому в ранньому італійському фашизмі не було расової ідеї та антисемітизму. Це дуже важливо розуміти. Тому у фашистській партії Муссоліні були євреї. Расова теорія була занесена туди з Німеччини у 1938 році, коли були підписані угоди та італійці змушені були піти на поступки. Тоді з партії Муссоліні євреї пішли.

Слід зазначити, що фашистські настрої були популярними в Європі на той час. Деякі країни вже перебували під владою режимів відверто фашистських, напівфашистських або авторитарних, що поступово еволюціонують до фашизму. Крім Муссоліні в Італії, Салазара у

Португалії, Франко в Іспанії, Петена у Франції, Гітлера у Німеччині, слід також згадати Пілсудського у Польщі, Вальдемарса у Литві, Карліса Ульманіса у Латвії, Корнеліуса Кордеану (і Антонеску) в Румунії, Маннергейма у Фінляндії, Хорті в Угорщині, Анте Павелича у Хорватії, Тисо у Словаччині, Бориса III у Болгарії.

Філософія нацизму та теорія диктатури були сформульовані в середині XIX століття шотландським істориком та публіцистом Томасом Карлейлем. Нацистська ідеологія поєднала в собі ідеї расового антисемітизму, соціальний дарвінізм та переконання, що відповідні нації потребують «життєвого простору». Головна мета – встановлення нового расового порядку. Страх перед ізоляцією, відносна слабкість моральних принципів та компліментарне звеличення народу та раси з боку держави стають основою розквіту нацизму та інших подібних ідеологій.

Основні принципи расової теорії нацизму.

- Віра в перевагу однієї, інколи кількох рас над іншими. Ця віра зазвичай поєднується з ієрархічною класифікацією расових груп. Так семіти були віднесені нацистами до нижчої раси, а євреї, що належать до семітів, знаходилися в самому низу ієрархічних сходів.

- Ідея, що перевага одних та неповноцінність інших мають біологічну чи біоантропологічну природу. Цей висновок випливає з віри в те, що перевага і неповноцінність є невикорінними і не можуть бути змінені, наприклад, під впливом соціального середовища або виховання.

- Ідея, що колективна біологічна нерівність відбивається у суспільному устрої та в культурі. Така біологічна перевага виявляється у створенні «вищої цивілізації», яка сама по собі вказує на біологічну перевагу. Це, наприклад, «Третій Рейх». Така ідея встановлює пряму залежність між біологією та соціальними умовами.

- Віра у законність панування «вищих» рас над «нижчими».

- Використання теорії расової гігієни та впровадження положення про те, що є «чисті» раси, а будь-яке змішування здійснює на них негативний вплив (занепад, виродження тощо. буд.).

Нацизм - ідеологія, яка заснована на пропаганді національної винятковості, національної переваги. Основна ідея співзвучності назв націоналізму та нацизму не робить ці поняття тотожними. Так, нація займає важливий щабель у кожній з ідеологій, але методи та прагнення вони мають різні. Головним інструментом нацизму є пропаганда. Нацизм — тоталітарна політична ідеологія, в основі якої лежить расистська переконаність у вищості арійської раси, що виправдовує захоплення нових територій, підкорення інших рас та їх повне знищення.

Загальні риси фашизму та нацизму полягають у наступному: диктатура організованої меншості; вождизм; мілітаризм; антилібералізм та антикомунізм; однопартійна система влади; демагогія та популізм.

Особливості:

Фашизм – головне держава. Держава формує націю незалежно від національності громадян. Стверджується громадянський націоналізм. Відсутні расові теорії, підтримка церкви, корпоративна економіка та авторитаризм.

Нацизм – головне нація (раса). Державалише засіб збереження нації. Після повної гегемонії однієї нації держава не потрібна. В ідеології расизм, верховенство однієї раси над іншими. Розповсюдження окультних явищ у суспільстві та політичному житті. Державно-монополістичний капіталізм та тоталітаризм.

Можна виділити головні ознаки нацизму:

1. Суб'єктна та абсолютна перевага надається окремому народу щодо інших народів.

2. Ідея раси є головною соціальною і політичною ідеєю.

3. Нація має бути представлена як один народ з безпосередніми політичними правами.

4. Території повинні бути зєднані в одну державу.

5. Національна героїчність повинна бути представлена як національна цінність.

6. Економіка повинна бути захищена від загроз інших народів.

7. Нацизм послаблює вплив громадських організацій, таких як партії, церкви та соціальні рухи.

8. Нацизм протистоїть політичному прогресу, наприклад, демократії та вільному ринку.

9. Нацизм поділяє світ на «вищі» та «нижчі» політичні раси, і всі інші народи вважаються нижчими.

10. Фізична основа народу повинна бути підтримана шляхом пропаганди та масової соціалізації.

Тема 9. Основні політичні течії як засоби політичного мислення та дії.

1. Теорія та напрямки анархізму.
2. Сутність фемінізму.
3. Розуміння, форми та види радикалізму.
4. Форми та види екстремізму. Засоби екстремістської діяльності.
5. Релігія як соціально-політична ідеологія.

Анархізм — це сукупність як загальних принципів та основоположних концепцій, що передбачають скасування держави та виключення з життя суспільства будь-якої політичної, економічної, духовної чи моральної влади, так і практичних методів здійснення цих концепцій.

Етимологічно $\alpha\nu$ і $\alpha\rho\chi\eta$ - грецькі слова, разом дослівно вони означають без панування. "Архе" - це влада, причому влада в розумінні не організації як такої, а в сенсі панування, нав'язування, управління зверху. «Анархія» означає без держави, панування та насильства над суспільством.

Анархістські теоретики протягом історії існування цього руху зрештою сходилися лише уявленні необхідності усунути владу з життя людей. Анархісти можуть розділяти ті самі цілі й уявлення про шлях до них, але філософське підґрунтя та аргументація можуть бути при цьому зовсім різними.

Цілісна теорія анархії та анархізму вперше сформувалася в працях У. Годвіна, який сформулював концепцію «суспільства без держави» у книзі «Дослідження про політичну справедливість» (1793). М. Штірнер («Єдиний та його власність», 1845) відстоював індивідуалістичну версію економічного анархізму, зводячи соціальну організацію суспільства до «союзу егоїстів», метою якого був би обмін товарами між незалежними виробниками на основі взаємної поваги. П.-Ж. Прудон, якому належить термін «анархізм» прагнув теоретично обґрунтувати анархістський рух та висунув тезу «Власність є крадіжка». («Що таке власність?», 1840), Виходячи з того, що джерелом несправедливості в суспільстві виступає «нееквівалентний обмін» («Система економічних протиріч, або Філософія злиднів», 1846), Прудон бачив необхідну організацію (без революціоністського насильства) безгрошового, еквівалентного обміну продуктами праці (товарами) між усіма членами суспільства (одночасно автономними приватними виробниками) за фінансування їхньої діяльності за допомогою «народного» (а не державного) банку під мінімальний позичковий відсоток. Це забезпечило б, згідно з Прудоном, досягнення

реальної незалежності особистості від держави та поступове відмирання останнього. На відміну від Годвіна Прудон вже мав ідейних послідовників, і до того ж називав себе відкрито анархістом, тому прихильниками анархізму він часто називається основоположником сучасної анархістської традиції. У цьому, як і Годвін, Прудон виступав проти революційного перетворення суспільства.

Фемінізм — це поняття, утворене від латинського слова *femina* — жінка. Існує безліч тлумачень цього терміну. У загальному значенні фемінізм розуміється як прагнення до рівноправності жінок із чоловіками в усіх сферах суспільства.

Основними змістовими компонентами цього поняття є: філософська теорія, що розглядає питання природи жінки, її місця та ролі в суспільстві, характер глобального гноблення жінок; соціально-політична теорія, що аналізує нерівність жінок і чоловіків, а також шляхи подолання дискримінації жінок; соціальний рух, спрямований на досягнення рівності між статями, насамперед за рахунок розширення прав та можливостей жінок в усіх сферах життя; ідеологія, що виражає інтереси жінок і протистоїть різним антифеміністським теоріям та практикам; методологія досліджень, що артикулює жіночий погляд на світ та систему їх цінностей.

Феміністами називають тих, хто, виходячи з різних теоретичних підстав, усвідомлює підлегле становище жінок, їх низький соціальний статус та підтримує ідею жіночої емансипації (лат. *emancipatio* - звільнення від залежності, пригнічення, від забобонів).

Залежно від ідеології виділяють такі основні напрями фемінізму:

Ліберальний фемінізм (англ. *Liberal feminism*) - за часом виникнення є найбільш раннім, а сьогодні — найбільш визнаним напрямом феміністського руху. Ґрунтується на ліберально-демократичних принципах рівності, свободи, представницької демократії; його метою є досягнення рівності та справедливості по відношенню до жінок у повсякденній практиці. Основним засобом подолання соціальної нерівності чоловіків та жінок вважаються реформи законодавства. Основними методами є розробка законів та лобювання інтересів жінок, створення коаліцій, груп підтримки, робота з конкретними проблемами (створення кризових центрів, центрів підтримки, притулків та і т.д.).

Марксистський фемінізм (англ. *Marxist feminism*) - напрям фемінізму, вважає основою нерівності та гноблення жінки інституту приватної власності та капіталізму. Приватна власність сприймається як корінь жіночої дискримінації, та способом звільнення жінок є революційне знищення капіталізму. Усунення капіталізму знищить причини

дискримінації не лише за статтю, а й расизм, гомофобію та інші форми утиску та пригнічення.

Соціалістичний фемінізм розглядає нерівність жінок на робочому місці та побуті. Як способи експлуатації жінок розглядаються проституція, робота вдома, догляд за дітьми та шлюб розглядаються прихильниками цієї течії як способи експлуатації жінок. Дискримінація жінки та протиріччя між статями детерміновані антагонізмами суспільства, заснованого на приватній власності, а патріархат і капіталізм є "дуальні системи", які взаємно зміцнюють один одного. Прихильники соціалістичного фемінізму зосереджують свою увагу на широких змінах, що зачіпають суспільство в цілому, вбачають необхідність спільної роботи не тільки з чоловіками, а й з усіма іншими групами, які, як і жінки піддаються експлуатації в рамках капіталістичної системи.

Радикальний фемінізм. Прихильники цієї течії вважають, що жінки зможуть звільнитися лише тоді, коли позбудуться патріархальної системи, структура якої є причиною пригнічення та нерівності. Поки вся ця система та її цінності продовжують існувати, ніякі значні реформи суспільства неможливі.

Також існують інші напрями у радикальному фемінізмі, такі як культурний фемінізм, сепаратистський фемінізм, антипорнографічний фемінізм тощо.

Релігія та ідеологія є багатозначними термінами. Ідеологію, як і релігію (у функціональному аспекті) можна розуміти як певний тип духовної діяльності та, одночасно, частину громадської свідомості, що цією діяльністю виробляється. Схожість ідеології та релігії проявляється в наявності в них спільних соціальних функцій, першою з яких слід назвати інтеграційно-сегрегаційну (консолідуюча). І ідеологія, і релігія здатні об'єднувати деякі групи і в той же час виділяти їх, відокремлювати від інших, формуючи цим громадську структуру.

Релігія та ідеологія поєднують людей для певної діяльності, спрямованої на досягнення поставленої мети. Цим вони виконують мотиваційну, мобілізуючу функцію, і саме у цьому виявляється їх активна соціальна та політична роль, практична спрямованість. Мотивуючи людей на ті чи інші вчинки, релігія та ідеологія стають важливими соціально-політичними силами, перетворюють ідеї на інструменти дії.

Ще одна важлива схожість релігії з ідеологією пов'язана з їх здатністю усувати дефіцит життєвих смислів, тобто, виконувати важливі психологічні (компенсаторні) функції.

І ідеологія та релігія, на відміну від науки, містять у собі ірраціональну компоненту: міф, утопію. У кожній з них важливу роль відіграє віра. Вони можуть висувати положення, що лежать за межами логічного розуміння. Схожість релігії з ідеологією пов'язана з тим, що остання багато в чому виступає спадкоємицею першою. Релігії існували задовго до формування ідеології як самостійної форми духовної діяльності.

Формою духовної діяльності, яка отримала найбільший авторитет є наука. Якщо раніше релігія, щоб обґрунтувати той чи інший соціальний чи політичний устрій апелювала до надприродних сил, то тепер ідеологія стала апелювати насамперед до наукових (або псевдонаукових) даних, щоб обґрунтувати себе. Але слід відзначити, що ідеологія й досі зберегла здатність апелювати до віри у надприродне, а релігія досі відіграє важливу роль на політичній арені світу. Тому можна говорити про наявність особливої форми свідомості – релігійної ідеології.

Щоб зрозуміти суть цього феномена важливо усвідомити відносини ідеології та релігії з політикою. Хоча релігія є важливою частиною політичної системи сучасного світу, видається, що її зв'язок з політикою не є іманентним. Коли релігійні компоненти залучаються до політичної боротьби, йдеться вже не про релігію як таку, а про особливу форму синтезу даних форм духовної діяльності – релігійної ідеології. Релігійну ідеологію необхідно відрізнити від релігії, враховуючи, що остання необов'язково має політичну сутність як таку, а визначається тим, що осмислює світ з позиції віртуальної трансцендентної реальності. Ідеологія ж може існувати як у релігійних та світських формах. При цьому вона завжди служить досягненню реальних політичних цілей людей, її визначальною функцією є легітимація того чи іншого соціально-економічного та суспільно-політичного режиму чи програм його зміни.

Ідеологія у багато в чому є спадкоємицею релігії і має багато спільного з нею в аспекті механізмів впливу на масову та індивідуальну свідомість. Головним інститутом підтримки релігії є церква, інститутом підтримки ідеології – різні політичні організації (політичні партії, держава тощо). При цьому церква як соціальний інститут у багатьох країнах прагне активно проводити політичний процес.

Соціальна та політична роль релігії та ідеології в сучасному суспільстві схожа. Релігія виконувала та виконує багато функцій ідеології: компенсаторну, консолідуючу, мотиваційну, виховну, пізнавальну і навіть функцію легітимації політичного режиму

Також ідеологія та релігія можуть містити загальні постулати. Обидві ці форми свідомості не відповідають критеріям науковості, у тому

числі тому, що включають до свого складу ціннісні постулати, хоча в умовах сучасності і прагнуть використовувати наукові (та псевдонаукові) дані з метою власного обґрунтування.

Проте, незважаючи на спільність цих функцій і схожість деяких характеристик, релігія та ідеологія у сенсовому відношенні є різними формами духовної діяльності. Найважливіша їхня відмінність виражається в іманентному, сутнісному зв'язку ідеології з політикою, в той час як релігія ситуативно залучається до політичного процесу. При цьому кордон між ідеологічним та неідеологічним у суспільній свідомості буде залежати від того, де проходить демаркаційна лінія між його політичним та неполітичним змістом.

Незважаючи на те, що релігія здатна виконувати функцію легітимації певного політико-правового режиму, ця функція залишається для неї побічною, а не визначальною, як у разі ідеології. Головною ж ознакою релігійної свідомості є те, що вона осмислює світ з позицій віртуальної трансцендентної реальності. Тоді як ідеології можуть спиратися на уявлення про досвід сакрального, надприродного, та обходитися без них. В цілому, становлення ідеології як окремої частини суспільної свідомості не означає, що релігія йде зі світової політичної арени. У багатьох сучасних суспільствах вона відіграє важливу, зокрема політичну, роль. В таких випадках говорять про «релігійну ідеологію».

V. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Сучасні підходи до розуміння концепту ідеології.

1. Поняття та сутність політичної ідеології.
2. Зміст та ознаки політичної ідеології. Генеза та основні тлумачення.
3. Активність ідеології. Ідеологія та істина. Ідеологія та наука. Ідеологія та суспільна психологія.
4. Функції політичної ідеології.

Тема 2. Структура політичної ідеології.

1. Особливості створення політичної ідеології.
2. Політична ідея, гіпотеза та концепція політичного розвитку.
3. Політична теза та теорія.
4. Політичні ідеали та гасла.
5. Політична програма.
6. Проблема деідеологізації та реідеологізації.

Тема 3: Ідеологічна діяльність та її види.

5. Сутність ідеологічної діяльності.
6. Політична агітація: форми та способи.
7. Суть та види політичної пропаганди.
8. Засоби та форми політичної пропаганди.

Тема 4: Ідеологія лібералізму та неолібералізму.

1. Визначення основних ідей та цінностей лібералізму.
2. Класичний, соціальний лібералізм, лібертаризм, неолібералізм.
3. Основні ідеї лібералізму у економічній, політичній та морально-етичній сферах.
4. Представники лібералізму: країни, лідери та партії (міжнародний аспект).
5. Ліберальний рух в Україні.

Тема 5. Ідеологія консерватизму та неоконсерватизму.

1. Основні ідеї консерватизму. Засновники та теоретики консерватизму.
2. Консерватизм як фундаментальний спосіб відношення до життя, архетип людського існування.
3. Основні ідеї та напрямки неоконсерватизму.

4. Представники консерватизму: країни, лідери та партії (Міжнародний аспект).

5. Консервативний рух в Україні.

Тема 6. Соціалізм. Комунізм.

1. Основні ідеї соціалізму та соціал-демократії.

2. Основні форми соціалізму: соціалізм та соціал-демократизм.

3. Соціальна держава. Країни.

4. Соціальні утопії.

5. Основні положення та прояви комунізму. Символізм. Комунізм та релігія.

6. Комунітаризм.

Тема 7. Сутність ідеології націоналізму.

1. Теорія націоналізму. Основні ідеали.

2. Різновиди націоналізму. Етнічний" і "громадянський" націоналізм. Волонтаризм та органіцизм.

3. Національна держава. Країни.

4. Український національний рух: основні етапи, епохальні дати та події.

5. Націоналізм в Україні: основні ідеї, символи та особливості.

Тема 8. Ідеології фашизму та нацизму.

1. Теорія фашизму.

2. Методи фашизму. Символізм.

3. Представники реалізованого фашизму: країни, політичні лідери.

4. Нацизм - особливості концепції та специфічні ознаки.

5. Символи та знаки нацизму.

6. Представники нацизму: країни, політичні лідери.

Тема 9. Основні політичні течії як засоби політичного мислення та дії.

1. Теорія та напрямки анархізму.

2. Сутність фемінізму.

3. Розуміння, форми та види радикалізму.

4. Форми та види екстремізму. Засоби екстремістської діяльності.

5. Релігія як соціально-політична ідеологія.

VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Сучасні підходи до розуміння концепту ідеології. ЕО:

1. На основі аналізу праці «Німецька ідеологія» сформулюйте розуміння концепту ідеології у К. Маркса.

2. Проаналізуйте, яким чином співвідносяться наука і ідеологія у поглядах К. Маркса.

3. Вкажіть відмінні риси тотальної і часткової ідеології у К. Мангайма.

4. На яких функціональних особливостях ідеології наголошує К. Гірц у праці «Ідеологія як культурна система»

5. Опрацювавши статтю М. Брандеса, проаналізуйте, чи співпадають функції, що їх покликані виконувати міф та ідеологія.

7. Проаналізувати дефініцію політичних цінностей М. Вебера в аспекті ідеології.

8. Ознайомтеся з думками М.Фукуями щодо теорії кінця ідеології.

Поняття до теми: ідеологія, політична ідеологія, мислення, політична психологія, ідея, політика, утопія, кінець ідеології, лінгвістика, дискурс аналізу. Функції політичної ідеології.

Тема 2. Структура політичної ідеології.

ЕО:

1. Розкрийте закономірності масової психології як основи для політичного маніпулювання.

2. Сформулюйте власну політичну ідею.

Поняття до теми: створення політичної ідеології, політична ідея, політична гіпотеза, концепція політичного розвитку, політична теза, політична концепція, політична теорія, політичні ідеали, політичні гасла, політична програма.

Тема 3: Ідеологічна діяльність та її види.

ЕО:

1. Історичні форми політичної пропаганди – приклади.

2. Відомі пропагандисти світу.

3. Особливості державної пропаганди.

4. Приклади ІІСО під час війни в Україні 2022-2023.

Поняття до теми: ідеологічна діяльність, політична агітація, політична пропаганда.

Тема 4: Ідеологія лібералізму та неолібералізму.

ЕО:

1. Проблема співвідношення свободи та справедливості у доктрині соціального лібералізму.
2. Неолібералізм та неоконсерватизм: спільне та відмінне.
3. Порівняйте ідеології лібералізму та консерватизму, склавши відповідну таблицю.

Поняття до теми: лібералізм, економіка, свобода, класичний, соціальний лібералізм, лібертаризм, неолібералізм.

Тема 5. Ідеологія консерватизму та неоконсерватизму.

ЕО:

1. Порівняйте ідеології лібералізму та консерватизму, склавши відповідну таблицю.
2. Проблема визначення ролі держави в неоконсерватизмі.

Поняття до теми: консерватизм, неоконсерватизм, традиції, звичаї.

Тема 6. Соціалізм. Комунізм.

ЕО:

1. Визначте революційний соціалізм. Шляхи реалізації соціалістичних ідеалів.
2. Охарактеризуйте еволюційний соціалізм.
3. Соціал-демократичний консенсус: теорія та практика.
5. «Фабіанський соціалізм».

Поняття до теми: соціалізм, соціал-демократія, соціальна держава, соціальні утопії, концепція «Третього шляху», комунізм, колективізм, комунітаризм, символізм.

Тема 7. Сутність ідеології націоналізму.

ЕО:

1. Антиколоніальний і постколоніальний націоналізм.
2. Національні символи України.
3. Націоналізм- як духовна складова.
4. Національна ідея України.
5. Національна ідея Франції.

Поняття до теми: Націоналізм, нація, народ, національна держава, дух народу, культура, традиція, історична пам'ять, менталітет, національний характер.

Тема 8. Ідеології фашизму та нацизму.

ЕО:

1. Символізм у фашизмі.
2. Різниця між націоналізмом та нацизмом.
3. Сутність шовінізму. Приклади.

Поняття до теми: фашизм, нацизм, шовінізм, расизм, символи, знаки.

Тема 9. Основні політичні течії як засоби політичного мислення та дії.

ЕО:

1. В чому суть есхатологічного бачення історії?
2. В чому суть войовничого атеїзму?
3. Сутність ідейного абсолютизму.
4. Антимодернізм.
5. Які основні засади та форми прояву анархо-капіталізму.

Поняття до теми: Релігійна ідеологія, секуляризація, католицизм, православ'я, іслам, ісламський фундаменталізм, соціальна етика. Анархізм, фемінізм, радикалізм, екстремізм, глобалізм.

VII. ТЕМАТИКА ДОПОВІДЕЙ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙ

- 1) Національна свідомість, як складова політичної ідеології.
- 2) Політичні партії України ліберального напрямку.
- 3) Політичні партії України консервативного напрямку.
- 4) Політичні партії України з комуністичними ідеями: історичний аспект.
- 5) Фашистські організації в світі: історичний аспект.
- 6) Лідери національного руху в Україні (на вибір).
- 7) Ідеологічні утопії.
- 8) Національна культура в Україні.
- 9) Неофашизм в сучасному світі.
- 10) Шовінізм: приклади сучасному світу.
- 11) Ф.Ніцше та ідеї фашизму та нацизму (критика радянського підходу).

VIII. ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З КУРСУ

1. Сучасні підходи до розуміння концепту ідеології.
2. Поняття та сутність політичної ідеології.
3. Зміст та ознаки політичної ідеології.
4. Функції політичної ідеології.
5. Структура політичної ідеології.
6. Особливості створення політичної ідеології.
7. Політична ідея, гіпотеза та концепція політичного розвитку.
8. Політична теза та теорія.
9. Політичні ідеали та гасла.
10. Політична програма.
11. Проблема деідеологізації та реідеологізації.
12. Ідеологічна діяльність та її види.
13. Сутність ідеологічної діяльності.
14. Політична агітація: форми та способи.
15. Суть та види політичної пропаганди.
16. Засоби та форми політичної пропаганди.
17. Визначення основних ідей та цінностей лібералізму.
18. Класичний, соціальний лібералізм, лібертаризм, неолібералізм.
19. Основні ідеї лібералізму у економічній, політичній та морально-етичній сферах.
20. Представники лібералізму: країни, лідери та партії (міжнародний аспект).
21. Ліберальний рух в Україні.
22. Основні ідеї консерватизму. Засновники та теоретики консерватизму.
23. Консерватизм як фундаментальний спосіб відношення до життя, архетип людського існування.
24. Основні ідеї та напрямки неоконсерватизму.
25. Представники консерватизму: країни, лідери та партії (Міжнародний аспект).
26. Консервативний рух в Україні.
27. Основні ідеї соціалізму та соціал-демократії.
28. Основні форми соціалізму: соціалізм та соціал-демократизм.
29. Соціальна держава. Країни.
30. Соціальні утопії.
31. Основні положення та прояви комунізму. Символізм. Комунізм та релігія.

32. Комунітаризм.
33. Теорія націоналізму. Основні ідеали.
34. Різновиди націоналізму. Етнічний" і "громадянський" націоналізм. Волонтаризм та організм.
35. Національна держава. Країни.
36. Український національний рух: основні етапи, епохальні дати та події.
37. Націоналізм в Україні: основні ідеї, символи та особливості.
38. Теорія фашизму.
39. Методи фашизму. Символізм.
40. Представники реалізованого фашизму: країни, політичні лідери.
41. Неофашизм в сучасному світі.
42. Нацизм - особливості концепції та специфічні ознаки.
43. Символи та знаки нацизму.
44. Представники нацизму: країни, політичні лідери.
45. Основні політичні течії як засоби політичного мислення та дії.
46. Теорія та напрями анархізму.
47. Сутність фемінізму.
48. Розуміння, форми та види радикалізму.
49. Форми та види екстремізму. Засоби екстремістської діяльності.
50. Релігія як соціально-політична ідеологія.

IX. ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Пропаганда це:

- a. позитивне повідомлення про неконкретний об'єкт для максимально широкої аудиторії.
- b. діяльність, спрямована на популяризацію відповідного типу політичної культури;
- c. поширення відповідного типу економічної формації;
- d. вплив засобів масової інформації на суб'єктів політичної діяльності.

2. В рамках громадянського націоналізму виділяють підвиди:

- a. Державний націоналізм;
- b. Етнічний націоналізм;
- c. Культурно-етнічний;
- d. органічний.

3. У чому головна ідея неолібералізму в галузі економіки:

- a. Людина не впливає на економічні відносини в державі;
- b. Держава має право втручатися в економічні відносини;
- c. Політичні інститути є головним елементом економіки;
- d. Політична влада здійснює прямий вплив на економіку.

4. Коли виникла концепція фашизму:

- a. 30-50 роки 20 століття;
- b. 20-40 роки 20 століття;
- c. 20-40 роки 19 століття;
- d. 50-60 роки 20 століття.

5. Головні принципи соціалістів-утопістів:

- a. Рівність та колективізм;
- b. Глобалізм;
- c. Біополітика;
- d. Буддизм.

6. Яке поняття є центральним в концепції лібералізму:

- a. Кохання;
- b. Свобода;
- c. Рабство;

d. Хаос.

7. У чому головна ідея неолібералізму в галузі політики:

- a. ідеали прямої демократії;
- b. ідеї глобалізму;
- c. ідеали «плюралістичної демократії»;
- d. концепції еко-суспільства.

8. Згідно, з визначенням В.Келле, ідеологія — це:

- a. система політичних інститутів та процесів;
- b. теоретично розроблена система поглядів, які віддзеркалюють інтереси і цілі діяльності мас людей, великих соціальних груп;
- c. система методів та засобів політичної влади;
- d. система взаємодії особи з великими соціальними групами.

9. Засновниками консерватизму вважають:

- a. К.Маркс;
- b. Е.Берк;
- c. М.Вебер;
- d. О.Конт.

10. Який принцип є головним в ідеології консерватизму:

- a. Традиціоналізм;
- b. Культуралізм;
- c. Волюнтаризм;
- d. Глобалізм.

11. У чому суть неоконсерватизму у світоглядному аспекті:

- a. Синтез теорії глобалізму та лібералізму;
- b. Синтез традиційних цінностей консерватизму з принципами лібералізму;
- c. Синтез освіти та глобалізму;
- d. Синтез політичних інститутів та культури.

12. У чому суть неоконсерватизму в економічному аспекті:

- a. Захист інтересів окремих громадян;
- b. Громадяни самостійно захищають свої інтереси;
- c. Прямий захист інтересу крупного бізнесу;
- d. Захист політичних інститутів від громадян.

13. У чому суть неоконсерватизму в соціальному аспекті:

- a. принцип активності;
- b. принцип солідарності;
- c. принцип фатальності;
- d. принцип реактивності.

14. У чому суть неоконсерватизму в політичному аспекті:

- a. Горизонтальна демократія;
- b. Вертикальна демократія;
- c. Пряма демократія;
- d. Напівпряма демократія.

15. Які головні положення марксизму:

- a. Наявність федералізму;
- b. Наявність соціального конфлікту;
- c. Наявність прагматизму;
- d. Наявність хаосу.

16. Який три періоди віділяв К.Маркс:

- a. Перехід від капіталізму до соціалізму; соціалізм як перша фаза комунізму; комунізм.
- b. Перехід від комунізму до соціалізму; реалізм як перша фаза до соціалізму; капіталізм.
- c. Перехід від реалізму до комунітаризму; комунітаризм як перша фаза до комунізму; комунізм.
- d. Перехід від хаосу до комунізму; комізм як перша фаза до утопізму; утопізм.

17. К. Маркс розглядав поняття:

- a. Ілюзорної свідомості;
- b. Вираженої свідомості;
- c. Крайньої свідомості;
- d. Реальної свідомості.

18. Яке з вказаних понять входить до теорії фашизму:

- a. Іраціоналізм
- b. Комунізм;
- c. Большевізм;

d. Раціоналізм.

19. Які з вказаних напрямків відносяться до різновидів анархізму:

- a. Большевістський анархізм;
- b. Колективний анархізм;
- c. Глобальний анархізм;
- d. Екологічний анархізм.

20. Головною тезою анархізму є:

- a. Комунізм;
- b. Соціалізм;
- c. Культуризм;
- d. Безвладдя.

21. Анархо-синдикалізм передбачає такі форми дії;

- a. Переговори;
- b. Консилиуми;
- c. Бойкоти;
- d. Круглі столи.

22. Комунітаризм передбачає:

- a. Політичні комунікації;
- b. Політичну комуну;
- c. Політичний хаос;
- d. Політичний розлад.

23. Політична комуна це:

- a. Децентралізована невелика спільнота вільних громадян;
- b. Клас;
- c. Страта;
- d. Економічна спільнота.

24. Головним завданням феміністичної ідеології є:

- a. Аналіз політичних засад жіночого панування;
- b. Визначення демографічних проблем суспільства;
- c. Виявлення та аналіз філософсько-світоглядних засад чоловічого панування;
- d. Окреслення геополітичних аспектів розвитку.

25. Радикалізм це:

- a. Світоглядні принципи, які направлені на зміни геополітичної ситуації в світі;
- b. Напрямки розвитку, які засновані на лібералізмі;
- c. Соціально-політичні ідеї, які направлені на кардинальні зміни існуючих соціально-політичних інститутів;
- d. Дії, що направлені на встановлення паритетності між жінками та чоловіками.

26. Екстремізм це:

- a. Поліпшення демографічної ситуації;
- b. Крайній ступінь розвитку подій;
- c. Посилення впливу держави на суспільство;
- d. Поліпшення родинних зв'язків.

27. Де виник термін радикалізм:

- a. В Росії;
- b. В Англії;
- c. В Україні;
- d. В США.

28. Яке поняття лежить в основі радикалізму:

- a. Паритетність;
- b. Нігілізм;
- c. Колективізм;
- d. Комунітаризм.

29. Яку з вказаних функцій виконує радикалізм:

- a. Функція освітня;
- b. Функція корекції політичного курсу;
- c. Функція культурологічна;
- d. Функція демографічна.

30. Який зі вказаних напрямків є різновидом радикалізму:

- a. Большевістський;
- b. Соціалістичний;
- c. Анархістський;
- d. Комуністичний.

Х. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ОСНОВНА:

1. Андриющенко Т. (2022) Психологія політичної пропаганди. Гнозис, 100.
2. Дегтярьова Н. (2015) Історико-філософські трансформації концепту ідеології. Грані, 7, 108–113.
3. Денисенко В. (2017) Ідеологія як форма раціонально-ірраціонального відображення соціального буття. Вісник Львівського університету. Серія «філософсько-політологічні студії», 14, 222–224.
4. Доній О. (2019) Трансформація української національної ідеї. Київ: Наш формат, 464.
5. Донцов Д. (2017) Ідеологія. Націоналізм. Незримі скрижалі Кобзаря. Маса і провід. Дух отари і дух провідництва. Київ: Фоліо, 576.
6. Донцов Д. (2022) Націоналізм. Київ: ФОП Стебеляк, 256.
7. Єрмоленко В. (2022) Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть. Київ: Дух і літера, 480.
8. Іванішин В. (2021) Українська ідея. Вибрані твори. Київ: Крила, 928.
9. Іванішин П. (2022) Ідеологія і держава: націософська інтерпретація. Київ: Крила, 534.
10. Колісниченко А. (2018) Політична ідеологія: сутність, функції та чинник міжнародної політики. Емінак, 4 (2), 126–131.
11. Корабльова В. (2014) Соціальні смисли ідеології: монографія. Київ: ВАДЕКС, 350.
12. Ленкавський С. (2022) Український націоналізм. Київ: Лілея-НВ, Том 1, 550. Том 2, 480.
13. Лютий Т. (2016) Ідеологія: матриця ілюзій, дискурсів і влади. Київ: НаУКМА, 200.
14. Обушний М., Примуш М., Шведа Ю. (2017) Партологія. Київ, 432.
15. Олбрайт М. (2019) Фашизм. Book Chef, 352.
16. Пехник А. (2019) Свобода як одна з головних цінностей безпосередньої демократії. Людина має право: соціально-гуманітарний дискурс у контексті реформаційних процесів в Україні, 129–34.
17. Пехник А. (2020) Політичні права та свободи: актуалізація питання та оцінка рівня забезпечення. Політичне життя, 4, 74–79.
18. Пехник А. (2020) Рідна мова як засіб формування національного

мислення. VII Методологічні читання – Сучасна політична наука: нові виклики та контексти (пам'яті професора Валерія Миколайовича Денисенка): Матеріали сьомої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 11 грудня 2020 р.). Львів, 163–166.

19. Pekhnyk A. (2022) Politics as an element of public administration in the field of drug supply in Ukraine. Journal of Positive School Psychology, 6. <https://journalppw.com/index.php/jpsp/article/view/1772>

20. Pekhnyk A. (2021) The interaction between civil society and public authorities in Ukraine: information and telecommunication dimension. Revista San Gregorio (Science). Journal of Contemporary Issues in Business and Government, 27 (4). <https://cibg.org.au/>.

21. Пехник А., Завгородня Ю. (2021) Сучасні загрози кібертехнологій у політичному процесі. Актуальні проблеми політики, 68, 76–82.

22. Проценко О. (2009) Лібералізм. Київ: Смолоскип, 1128.

23. Розумний М. (2021) Національна доктрина. Київ: КМ Букс, 264.

24. Сервіс Р. (2022) Товариши. Комунізм. Світова історія. Київ: Темпора, 616.

25. Скрутон Р. (2022) Консерватизм. Запрошення до великої традиції. Київ: Наш формат, 176.

26. Сціборський М. (2022) Націократія (концепція державно-політичного й соціально-економічного устрою). Київ, 198.

27. Тимченко В. (2019) Модерний націоналізм. Шлях до нового суспільства. Київ: Маркобук, 128.

28. Фукуяма Ф. (2020) Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ, 192.

29. Хохлов В., Башлаков С., Золотарьов В. (2019) Лібертаріанська перспектива. Від посткомунізму до вільного суспільства. Київ: Ніка-центр, 336.

30. Шляхтун П. (2021) Політологія: історія та теорія. Київ: центр учбової літератури, 668.

ДОПОМІЖНА:

1. Березовська-Чміль О., Кучин С., Чернишова Т. (2021) Специфіка розвитку сучасного соціально-гуманітарного середовища. Харків: СГНТМ «Новий курс», 124.

2. Дзюба І. (2010) Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ: Києво-Могилянська академія, 336.

3.Дьоміна О. (2015) Політична ідеологія як духовний регулятив суспільно-політичного розвитку. Грані, 12 (1), 18–24.

4.Клімова Г. (2020) Феномен політичної культури: теоретико-методологічний дискурс. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Політологія, 2, 56–71, 176.

5.Клімова Г. (2021) Теоретико – методологічний контекст дослідження політичної культури. Харків: Право, 19–23.

6.Постол О. (2015) Посткласичні ідеологічні трансформації. Київ: Академія, 285.

7.Пехник А., Завгородня Ю., Кройтор А. (2019) Особливості розв’язання конфліктів та управління конфліктами у пострадянських країнах (на прикладі Молдови, Грузії, України). Актуальні проблеми політики, 64, 93-117.

8.Сиротюк Ю. (2022) IX Бандерівські читання: Світ ідей Степана Бандери та виклики ХХІ століття. Київ: Крила, 276.

9.Сухарина А. (2019) Державна та публічна ідеологія: аргументація теоретичного розрізнення. Політикус, 4, 4–9.

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

1) <http://www.president.gov.ua> – Офіційне представництво Президента України.

2) <http://www.rada.gov.ua/> – Офіційний портал Верховної Ради України.

3) <http://www.kmu.gov.ua/> – Офіційний портал органів виконавчої влади України.

4) <https://c4u.org.ua/detalnisha-znajomstvo-z-pravyamy/> - лібералізм.

ЗМІСТ:

I. ВСТУП.....	3
II. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ	
КУРСУ	4
III. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	8
IV. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ	9
V. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	47
VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	49
VII. ТЕМАТИКА ДОПОВІДЕЙ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙ.....	52
VIII. ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З КУРСУ	53
IX. ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ.....	55
X. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	60

Навчальне видання

Серія: Навчально-методичні посібники

ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти

Упорядники:

ПЕХНИК Алевтіна Валентинівна
ПРОХОРЕНКО Аліна Марленівна

Опубліковано в авторській редакції

Зам. № 55 (9).

Видавництво і друкарня «Юридична література»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4284 від 23.03.2012 р.
65009, м. Одеса, вул. Академічна, 7
Телефон: (048) 777-48-79; 728-75-45
www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua